

העדפות ילודה בישראל והשפעתן על מדדי העוני ועל רמת הרווחה

מיכאל שראל
גלעד גיבל

סיון תשע"ט – יוני 2019
נייר מדיניות מס' 49

ד"ר מיכאל שראל ראש פורום קהלת לכלכלה

כיהן ככלכלן הראשי במשרד האוצר והממונה על הכנסות המדינה, מחקר וקשרים בינלאומיים. עמד בראש אגף כלכלה ומחקר בקבוצת הראל ביטוח ופיננסים. עבד בקרן המטבע הבינלאומית (IMF), בבנק ישראל ובמשרד האוצר. בעל תואר דוקטור בכלכלה מאוניברסיטת הרווארד, ותואר ראשון בהצטיינות במדעי המחשב ובכלכלה מאוניברסיטה העברית.

msarel@kohelet.org.il

גלעד גייבל חוקר בפורום קהלת לכלכלה

בוגר תואר ראשון (בהצטיינות) בכלכלה ובתכנית אמירים למצטיינים במדעי הרוח מאוניברסיטה העברית. סטודנט לתואר שני בכלכלה בתכנית המשותפת לאוניברסיטה העברית ולאוניברסיטת תל-אביב.

המחברים מודים לניצה קסיר על הערותיה
המצוינות לגרסה קודמת של עבודה זו.

העדפות ילודה בישראל והשפעתן על מדדי העוני ועל רמת הרווחה

מיכאל שראל
גלעד גייבל

סיון תשע"ט - יוני 2019
נייר מדיניות מס' 49

**העדפות ילודה בישראל והשפעתן על מדדי העוני ועל רמת הרווחה
מיכאל שראל וגלעד גייבל**

נדפס בישראל, סיון תשע"ט - יוני 2019

מסת"ב 5-63-7674-965-978 ISBN

תוכן העניינים

1	תקציר.....
5	א. הקדמה.....
9	ב. סימולציה להתאמת העדפות הילודה בחברות הערבית והחרדית.....
13	ג. נתוני הכנסות ומדדי עוני חזויים.....
21	ד. השוואה בין־לאומית.....
25	ה. סיכום.....
27	נספחים.....
27	נספח א: פירוט טכני של תהליך ההתאמה של העדפות הילודה.....
31	נספח ב: הבדלים בהעדפות ילודה והשלכות לגבי מדיניות רווחה.....
35	נספח ג: אופן החישוב של משתני ההכנסה המותאמים בסימולציות השונות.....
39	נספח ד: חישוב מדדים עבור קו עוני המוגדר כשליש חציון ההכנסה הפנויה.....
41	נספח ה: התפלגות ההכנסה הפנויה לפי קבוצת אוכלוסייה.....
43	הערות.....

**”אם הסיבה
המרכזית למדדי
העוני הגבוהים
היא העדפות
ילודה, המשמעויות
לגבי רמת הרווחה
של האוכלוסייה
ולגבי המדיניות
החברתית-
הכלכלית הרצויה
מצד הממשלה
שונות לחלוטין
מאשר אם הסיבה
המרכזית היא
תפקוד לקוי של
מערכת החינוך,
כשלים בשוק
העבודה או מערכת
רווחה לא־מספקת.”**

במחקר זה אנו בוחנים את השאלה כיצד העדפות הילודה במגזר החרדי ובחברה הערבית משפיעות על מדדי הרווחה המקובלים בקרב אותן תת־אוכלוסיות בפרט ובקרב האוכלוסייה הישראלית בכלל. נדגיש כי אין בהעלאת שאלה זו משום שיפוט ערכי בנוגע למספר הילדים הראוי למשפחה; להפך, אנחנו סבורים כי הממשלה צריכה לכבד את חירות הפרט ואת בחירותיהן של משפחות. משפחות מכירות בדרך־כלל את העדפותיהן טוב יותר מכל גורם אחר, ויודעות מה עדיף להן, ובכלל זה כמה ילדים רצוי מבחינתן להביא לעולם. אולם, מכיוון שמדדי העוני בישראל גבוהים בהשוואה למדינות מתקדמות אחרות, ומכיוון שקיימת מטרה מוצהרת של הממשלה לפעול להקטנת שיעורי העוני, חשוב לזהות את הגורמים שמובילים למדדי העוני הגבוהים, ובניהם העדפות הילודה של מגזרים בחברה הישראלית, ולהעריך את משקלם היחסי. כך, למשל, אם הסיבה המרכזית למדדי העוני הגבוהים היא העדפות ילודה, המשמעויות לגבי רמת הרווחה של האוכלוסייה ולגבי המדיניות החברתית-הכלכלית הרצויה מצד הממשלה שונות לחלוטין מאשר אם הסיבה המרכזית היא תפקוד לקוי של מערכת החינוך, כשלים בשוק העבודה או מערכת רווחה לא־מספקת.

ממוצע הילדים מתחת לגיל 18 שמתגוררים עם הוריהם במשפחות חרדיות הוא 2.4; במשפחות ערביות – 1.3; ובמשפחות אחרות – 0.7. בדיקה מרכזית במחקר היא כיצד היו שיעורי העוני בישראל בכללותה, ובחברות החרדית והערבית בפרט, משתנים אילו העדפות הילודה של שתי הקבוצות הראשונות היו דומות להעדפות הילודה של שאר האוכלוסייה בישראל. תוצאות הבדיקה הן ששינוי כזה בהעדפות הילודה היה מוביל לירידה של תחולת העוני בקרב משקי־בית ופרטים הן באוכלוסייה הישראלית כולה והן בכל אחת משתי החברות האמורות – החרדית והערבית – וזאת למרות עלייה

מקבילה של קו העוני עצמו. הירידה בשיעורי העוני של ילדים בולטת במיוחד. מבדיקתנו עולה כי בעוד העדפות הילודה של חרדים מהוות גורם מהותי המשפיע על תחולת העוני באוכלוסייה כולה ובתוך החברה החרדית בפרט, להעדפות הילודה בחברה הערבית יש השפעה מתונה יותר על מדדי העוני ואי־השוויון.

שיפור משמעותי נרשם גם בהשוואה בין־לאומית של שיעורי העוני, בעיקר של ילדים. הפער בין שיעורי העוני בישראל לבין ממוצע ה־OECD יורד (כתלות בסימולציה) בכ־14%–24% לגבי פרטים ובכ־42%–53% לגבי ילדים.

נוסף על כך, הקיטון במספר הילדים מוביל לירידה במדד ג'יני לאי־שוויון בהכנסה הפנויה בישראל, עד כדי כך שבדירוג מדינות ה־OECD לפי מדד זה ישראל עוברת מהמקום התשיעי למקום השלושה־עשר או השמונה־עשר (כתלות בסימולציה); קרוב מאוד לחציון של מדינות ה־OECD).

סימולציה – השינוי בתחולת העוני באוכלוסיות שונות כתוצאה מירידה בילודה בקרב האוכלוסייה הערבית ובקרב המגזר החרדי, בהנחה שאין שינוי בהיצע העבודה של הורי הילדים*

מגזר חרדי		חברה ערבית		כלל האוכלוסייה		
ילדים	משקי־בית	ילדים	משקי־בית	ילדים	פרטים	משקי־בית
-15%	-31%	-1%	-5%	-25%	-15%	-5%

* אם יש שינוי בהיצע העבודה של הורי הילדים כפונקציה של מספר הילדים, מתקבלת ירידה חדה עוד יותר בשיעורי העוני של האוכלוסיות השונות.

**”המדיניות
החברתית-
הכלכלית כיום
מתעלמת בדרך-כלל
מהמשמעות הרחבה
יותר של רווחה,
שדווקא על-פיה
יש לגזור אם נכון
לסבסד קבוצות
אוכלוסייה מסוימות
על-חשבון
קבוצות אחרות.”**

כיצד אם כן יש לפרש את ההשלכות של בחירת המשפחה להביא ילד נוסף לעולם על רווחתו של משק-הבית? ”רווחה” היא מושג רחב ורב-ממדי. תוספת של כל ילד למשפחה גורמת אומנם לירידה ברמת החיים החומרית, ולפיכך לפגיעה ברווחתה, אך מכיוון שמשפחה יכולה לבחור להביא פחות ילדים לעולם, סביר שהבחירה במספר ילדים גדול משקפת עליה ברווחתה. כלומר, משפחה עשויה לעבור ממצב שבו היא אינה ענייה למצב שבו היא ענייה ואף-על-פי-כן להגדיל את רמת הרווחה שלה. לכן מדדים גבוהים של עוני ושל אי-שוויון שמתקבלים בעקבות בחירות של משפחות להוליד ילדים רבים על-חשבון רמת חייהן החומרית עלולים לשקף תמונה מעוותת של פערים ברווחה.

המדיניות החברתית-הכלכלית כיום מתעלמת בדרך-כלל מהמשמעות הרחבה יותר של רווחה, שדווקא על-פיה יש לגזור אם נכון לסבסד קבוצות אוכלוסייה מסוימות על-חשבון קבוצות אחרות. שימוש במדדים פשוטים ובהירים, כגון תחולת העוני, מסייע בהשוואות הנוגעות בהכנסה הפנויה או הכלכלית או בתצרוכת, אך אינו מאפשר להשוות בין רמת הרווחה של פרטים שונים או של משפחות שונות. על-מנת לפצות על כך, חיוני להבין תחילה אילו גורמים משפיעים על רווחה, בין באופן ישיר ובין באופן עקיף דרך המדדים הללו. בשלב השני יש לכמת עד כמה שניתן את סך ההשפעה של גורמים אלה על הרווחה, על-מנת לגבש מתווה מדיניות הולם. משימה זו מורכבת בהרבה ממדידה של שיעורי העוני או של מדדי ג'יני. להבחנה הנעשית כאן – בין רמת החיים החומרית לבין רמת הרווחה של המשפחה (הכוללת משתנים רבים נוספים, כולל גודל המשפחה) – יש אפוא משמעות רבה בנוגע להבנה של פערים חברתיים ובנוגע לקביעת מדיניות ממשלתית.

לבסוף, חשוב להדגיש כי הסימולציות המוצגות במחקר בודקות רק השפעות לטווח קצר. סביר להניח שההשפעות על שיעורי העוני בטווח הארוך (ההשפעות הבין-דוריות) יהיו חזקות אף יותר, שכן ירידה בילודה צפויה להגדיל את יכולתה של המשפחה להשקיע בהון האנושי של כל אחד מהילדים.

א. הקדמה

**”העדפות ילודה
בקרב משקי־בית
משפיעות באופן
ישיר על התחלקות
ההכנסות כמו־גם
על רמת הרווחה,
אך אינן זוכות
בהתייחסות נאותה
בהקשרים אלה
בשיח הציבורי
ומצד מקבלי
החלטות.”**

העיסוק במדיניות הנוגעת ברווחה ובתחולת העוני,¹ במיוחד ביחס לחברות הערבית והחרדית, מרוכז בדרך־כלל סביב נושאים הקשורים לשוק העבודה, כגון רמת ההשתתפות בכוח העבודה, מספר המפרנסים, אחוזי המשרה, פריון העבודה ועוד, ואילו נושאים אחרים, חשובים לא פחות, אינם מובאים בחשבון. בפרט, העדפות ילודה בקרב משקי־בית משפיעות באופן ישיר על התחלקות ההכנסות כמו־גם על רמת הרווחה, אך אינן זוכות בהתייחסות נאותה בהקשרים אלה בשיח הציבורי ומצד מקבלי החלטות. סוגיה זו רלוונטית ביותר באוכלוסיית ישראל, שבה החברות הערבית והחרדית מתאפיינות הן בשיעורי ילודה והן בשיעורי עוני גבוהים במידה יוצאת־דופן מאלה של שאר האוכלוסייה (ומאלה של האוכלוסיות השונות במדינות מתקדמות אחרות). מוקד המחקר הוא אפוא השפעתן של העדפות הילודה של חברות אלה על מדדים של רווחה.

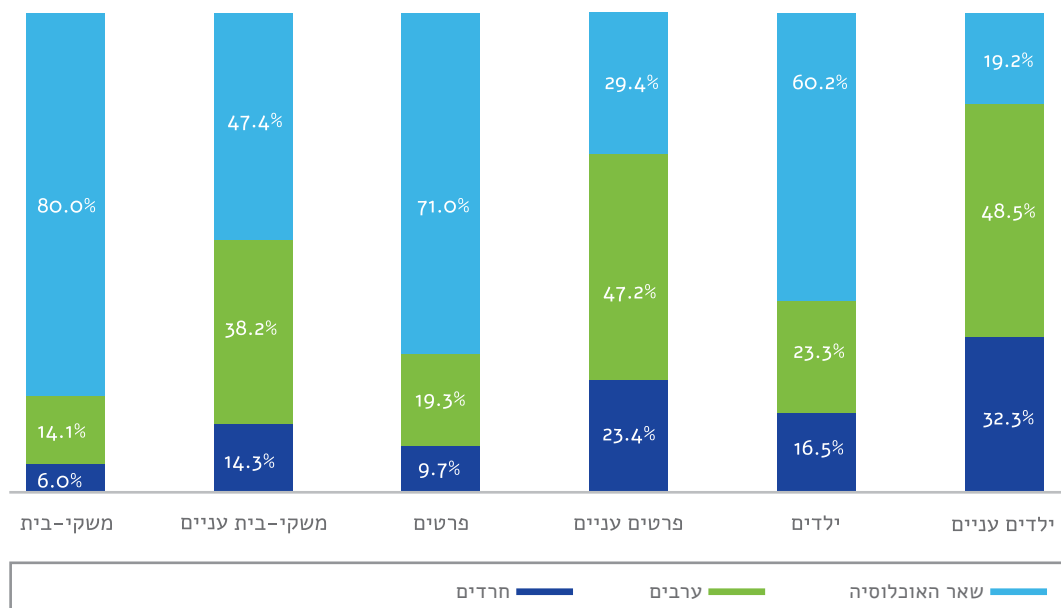
אין בהעלאת שאלת מחקר זו משום שיפוט ערכי; להפך, אנחנו סבורים כי הממשלה צריכה לכבד את חירות הפרט ואת בחירותיהן של משפחות. משפחות כמעט תמיד מכירות את העדפותיהן טוב יותר מכל גורם אחר, ויודעות מה עדיף להן, ובכלל זה כמה ילדים רצוי מבחינתן להביא לעולם. אולם, מכיוון שמדדי העוני ואי־השוויון בישראל גבוהים בהשוואה למדינות מתקדמות אחרות, ומכיוון שקיימת מטרה מוצהרת של הממשלה לפעול להקטנת מדדי העוני,² חשוב לזהות את הגורמים שמובילים למדדי העוני הגבוהים, וביניהם העדפות הילודה של מגזרים בחברה הישראלית, ולהעריך את משקלם היחסי. כך, למשל, אם הסיבה המרכזית למדדי העוני הגבוהים היא העדפות הילודה, המשמעותיות לגבי רמת הרווחה של האוכלוסייה ולגבי המדיניות החברתית־הכלכלית הרצויה מצד הממשלה שונות לחלוטין מאשר אם הסיבה המרכזית היא תפקוד לקוי של מערכת החינוך, כשלים בשוק העבודה או מערכת רווחה לא־מספקת.

”המשפחות העניות, הפרטים העניים והילדים העניים בחברות הערבית והחרדית היוו בשנים 2015 ו-2016 רוב של האוכלוסייה הענייה בישראל.”

המשפחות העניות, הפרטים העניים והילדים העניים בחברות הערבית והחרדית היוו בשנים 2015 ו-2016 רוב של האוכלוסייה הענייה בישראל: 53% מסך משקי-הבית העניים, 71% מסך הפרטים העניים ו-81% מסך הילדים העניים. תרשים 1 מתאר את הרכב האוכלוסייה והרכב האוכלוסייה הענייה לפי תת-אוכלוסיות

לשיעורי העוני הגבוהים במגזר החרדי ובחברה הערבית נלווה גם מספר ילדים גדול למשקי-בית (ראו תרשים 3). כך, ממוצע הילדים³ מתחת לגיל 18 שמתגוררים עם הוריהם במשפחות חרדיות הוא 2.4; במשפחות ערביות – 1.3; ואילו במשפחות אחרות – 0.7. הקשר בין שני המשתנים הללו אינו מקרי. סביר שמשקי-בית שבהם ההכנסה מתחלקת בין נפשות רבות יותר יהיו עניים יותר במוצע, מכיוון שמדדי העוני מבוססים בקירוב על הכנסה לנפש. כמובן, יש לצפות שמשקי-בית שהכנסתם נמוכה מלכתחילה יהיו עניים אף יותר. בתרשים 2 מתוארת תחולת העוני של משקי-בית כפונקציה של מספר הילדים. ההבחנה החשובה היא שככל שמספר הילדים למשקי-בית גדל כן תחולת העוני עולה. כצפוי, הדבר נכון גם בנוגע לחברות הערבית והחרדית.

תרשים 1: הרכב האוכלוסייה והרכב האוכלוסייה הענייה בפילוח לפי משקי-בית, לפי פרטים ולפי ילדים*

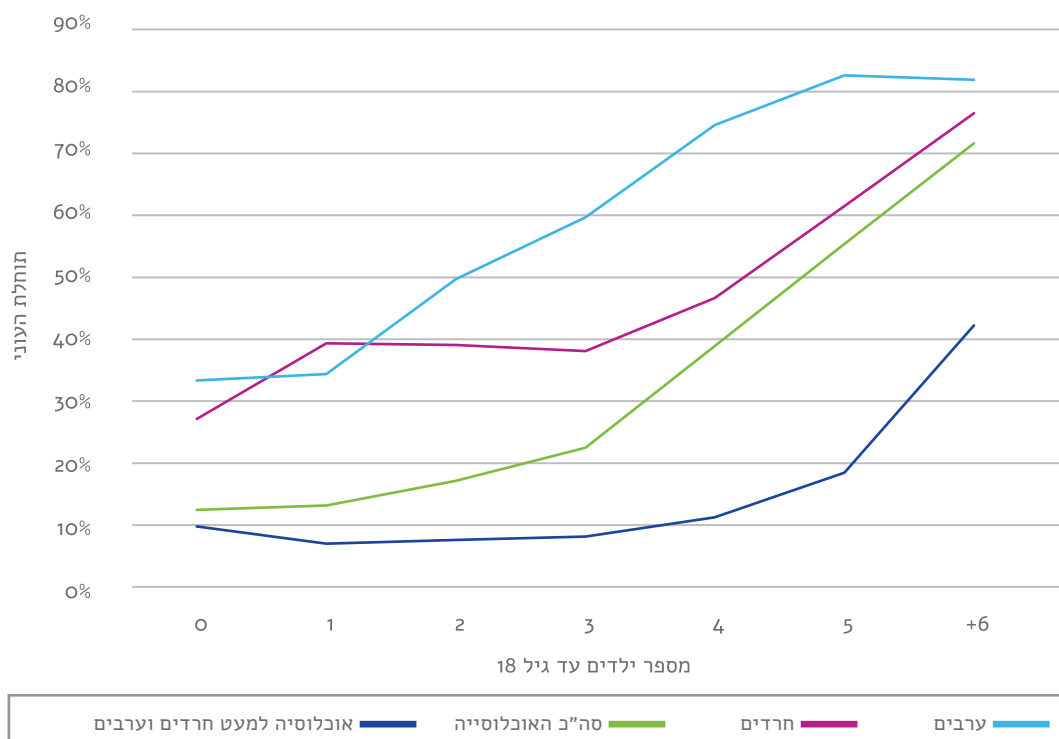

* עיבוד של פורום קהלת לכלכלה לנתונים של סקרי ההוצאות של משקי-הבית לשנים 2015 ו-2016 שערך הלמ"ס. גדלים נומינליים בסקר 2015 הוכפלו ביחס שבין ממוצע ההכנסה לנפש בשנת 2016 לבין ממוצע זה בשנת 2015. באופן זה אנו מפצים בקירוב על שינויים נומינליים (סך השינויים במחירים ובגדלים הריאליים).

”בעבודה זו אנו בוחנים באמצעות סימולציה את הקשר שבין מספר הילדים למשפחה לבין שיעורי העוני בחברות הערבית והחרדית ואת השלכותיו.”

בעבודה זו אנו בוחנים באמצעות סימולציה את הקשר שבין מספר הילדים למשפחה לבין שיעורי העוני בחברות הערבית והחרדית ואת השלכותיו. בדיקתנו אינה מדמה ירידה שרירותית במספר הילדים בחברות הערבית והחרדית, אלא מדמה תרחיש שבו דפוסי הילודה בחברות הללו זהים לאלה של שאר האוכלוסייה. נוסף על כך נעיר כי שינוי במספר הילדים משפיע על התפלגות ההכנסות (לנפש) כולה, ולפיכך השפעתו על מדדים יחסיים, דוגמת שיעורי העוני, אינה טריוויאלית. על בסיס הנתונים של סקרי ההוצאות של משקי הבית לשנים 2015 ו-2016 שערך הלמ”ס, שינונו באמצעות סימולציה את העדפות הילודה של משפחות ערביות וחרדיות, ובדקנו את ההשפעה של שינוי כזה על מדדי עוני נבחרים ועל משתנים מרכזיים נוספים (תוך התחשבות גם בהשפעות של שינוי זה על הכנסותיהם של משקי הבית). אף שהפערים בהעדפות הילודה משקפים בוודאי גם פערים תרבותיים וערכיים בין חברות אלה לבין שאר האוכלוסייה, סימולציה כזו עשויה להאיר עיניים בנוגע למרכזיותו של נושא הילודה בכל הקשור לעיסוק ברמת חיים, בעוני ובאי־שוויון.

תרשים 2: תחולת העוני של משפחות לפי מספר הילדים במשק הבית בחתכי אוכלוסייה שונים*

* עיבוד של פורום קהלת לכלכלה לנתונים של סקרי ההוצאות של משקי הבית לשנים 2015 ו-2016 שערך הלמ”ס. גדלים נומינליים בסקר 2015 מותאמים לשנת 2016 (ראו הערה בתרשים 1). תרשים זה כולל רק משקי בית שבהם גילו של ראש משק הבית הוא 18–65, וזאת על־מנת להתייחס באופן ממוקד לאוכלוסיית המשפחות הכוללות באופן טיפוסי ילדים נמכמים מתחת לגיל 18. משקי בית עם 6 ילדים ומעלה קובצו לקטגוריה האחרונה בשל מיעוט תצפיות.

בחלק ב נגדיר את מסגרת הסימולציה שעל בסיסה שינינו את העדפות הילודה של החברות הערבית והחרדית, ונציג את תוצאותיה העיקריות. בחלק ג נציג את השפעת השינוי בהעדפות הילודה על מדדי עוני נבחרים הן בסימולציה הבסיסית והן בארבע סימולציות־משנה שבהן יש גם תיקון להכנסות של משפחות שמספר ילדיהן הותאם. בחלק ד נתבונן על תוצאות הסימולציות בהשוואה בין־לאומית. בחלק ה נסכם. הרחבה לגבי השלכות אפשריות של ההבדלים בהעדפות הילודה בהקשר של מדיניות רווחה מופיעות בנספח ב.

ב. סימולציה להתאמת העדפות הילודה בחברות הערבית והחרדית

הסימולציה הבסיסית שמחקר זה מבוסס עליה היא התאמה דמיונית ("נרמול") של העדפות הילודה בחברות החרדית והערבית לאלה של שאר האוכלוסייה בישראל.⁵ הכוונה במונח "העדפות ילודה" בהקשר של דיוננו היא למספר הילדים למשפחה ולעיתוי לידתם (גילי הילדים) ביחס לגילי ההורים. התהליך מתחלק לשלושה שלבים: (1) זיהוי של כל המשפחות במדגם; (2) התאמת מספרי הילדים של משפחות ערביות וחרדיות; (3) התאמת גילי הילדים. תיאור טכני מפורט של פרוצדורת ההתאמה מופיע בנספח א. להלן תיאור בסיסי של הפרוצדורה.

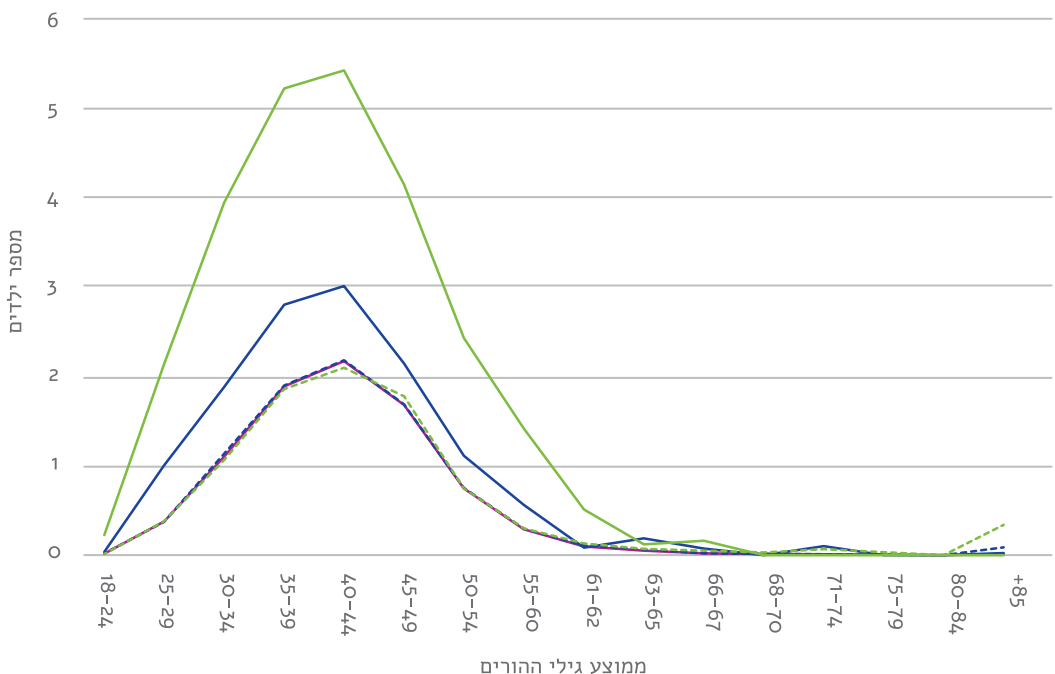
בסקרי הוצאות של משקי־בית, שהניתוח במחקר זה מבוסס עליהם, קיימים נתונים דמוגרפיים וחברתיים־כלכליים ברמת הפרט וברמת משק־הבית. אולם, על־מנת לערוך סימולציה שמתייחסת להעדפות ילודה, רצינו להביא בחשבון גם את הבחירה של פרטים לא להביא ילדים לעולם; הדבר אמור במיוחד ביחס לרווקות ולרווקים שגרים אצל הוריהם, בדירות שותפים או לבדם. כמו־כן קיימים במדגם משקי־בית שבהם מתגוררות יחד כמה משפחות גרעיניות שונות. לפיכך, כהכנה לסימולציה, זיהינו על בסיס כמה משתני־מפתח את כל המשפחות הגרעיניות בסקרי ההוצאות לשנים 2015 ו־2016. משפחה, לצורך העניין, הוגדרה כאישה מגיל 18 ומעלה, בן־זוג (אם יש) וילדים מתחת לגיל 18 (אם יש). זיהוי המשפחות הגרעיניות אפשר לנו לחשב את ההתפלגות המדויקת של מספר הילדים בקרב שלושת מגזרי האוכלוסייה (המגזר החרדי, המגזר הערבי ושאר האוכלוסייה), כהכנה לשלבים הבאים בתהליך ההתאמה.

בשלב השני ערכנו התאמה בין התפלגות מספר הילדים של משפחות ערביות ושל משפחות חרדיות לבין התפלגות זו בקרב שאר האוכלוסייה. באופן מדויק יותר, מתוך הבנה שהבחירה להוליד ילד נוסף תלויה באופן ניכר בגילי ההורים, וכן שמספר הילדים משתנה על-פני זמן, הבאנו בחשבון בתהליך ההתאמה את ממוצע גילי ההורים: לכל קבוצת גיל של ההורים (למעשה, של ממוצע הגילים שלהם), על-פי המיקום היחסי של כל משפחה בהתפלגות מספר הילדים בחברה שלה (הערבית או החרדית), החלפנו את מספר הילדים של המשפחה בערך תואם מההתפלגות של מספר הילדים בקרב שאר האוכלוסייה. לשם המחשה, אם למשפחה חרדית מסוימת שבה ממוצע גילי ההורים הוא 35–39 שנים יש שמונה ילדים (מספר גדול באופן יחסי), היא קיבלה בתהליך ההתאמה מספר חדש של ארבעה ילדים (שהוא מספר גדול ביחס לציבור הלא-חרדי והלא-ערבי).

בשלב השלישי ערכנו תהליך התאמה לגילי הילדים. בשלב זה התחשבנו הן בממוצע גילי ההורים והן במספר הילדים (החדש) של כל משפחה ערבית וכל משפחה חרדית: לכל קבוצת גיל של ההורים ולכל מספר ילדים למשפחה, החלפנו את גיל הילד הבכור בערך מתאים על-פי המיקום היחסי שלו בתוך קבוצת האוכלוסייה שלו, ואת גילי הילדים האחרים קבענו על בסיס העדפות ההורים היחסיות לפיזור הלידות על פני זמן. לשם המחשה, אם למשפחה ערבית מסוימת שבה ממוצע גילי ההורים הוא 40–44 שנים הותאם מספר של שני ילדים במקום חמישה שגיליהם לא היו פזורים ביחס למשפחות אחרות, אזי לבוגר מבין השניים הותאם הגיל 10–14 שנים, ולצעיר הותאם הגיל 5–9 שנים. נעיר כי בהשוואה לערבים ולחרדים, בשאר האוכלוסייה בוחרים להביא לעולם ילדים בגילים מאוחרים באופן יחסי, ולפיכך גילי הילדים לאחר ההתאמה יהיו בדרך-כלל נמוכים יותר.

בתרשים 3 משורטטות התוצאות העיקריות של הסימולציה שבה התאמנו מספר ילדים חזוי למשפחות חרדיות ולמשפחות ערביות אילו העדפות הילודה שלהן היו דומות לאלה של שאר האוכלוסייה. טבלת תוצאות מפורטת יותר מופיעה בנספח א (טבלה 3). להלן שתי דוגמאות נבחרות לאופי השינוי במדגם: החציון של מספר הילדים במשפחה חרדית שבה ממוצע גילי ההורים הוא 30–34 ירד מארבעה ילדים לילד אחד; וממוצע הילדים למשפחה ערבית שבה ממוצע גילי ההורים הוא 40–44 ירד מ-3.01 ילדים ל-2.18. לאחר תהליך ההתאמה שערכנו, מספר הילדים הממוצע והחציוני למשפחה בקרב האוכלוסיות הערבית והחרדית דומה לזה של שאר האוכלוסייה. ההבדלים שנותרו בכל־זאת נובעים מכמות נתונים מוגבלת.

תרשים 3: מספר ילדים לפי ממוצע גילי ההורים וקבוצת אוכלוסייה*

ממוצע ילדים בקרב לא-ערבים לא-חרדים	ממוצע ילדים בקרב ערבים לפני התאמה
ממוצע ילדים בקרב חרדים לפני התאמה	ממוצע ילדים בקרב ערבים אחרי התאמה
ממוצע ילדים בקרב חרדים אחרי התאמה	

* עיבוד של פורום קהלת לכלכלה לנתונים של סקרי ההוצאות של משקי־הבית לשנים 2015 ו־2016 שערך הלמ"ס.

ג. נתוני הכנסות ומדדי עוני חזויים

**”על בסיס
העדפות הילודה
החלופיות שיצרנו
לערבים ולחרדים,
בדקנו את
השינויים בשיעורי
עוני נבחרים
באוכלוסייה
בכללותה ובתוך
החברות הערבית
והחרדית.”**

על בסיס העדפות הילודה החלופיות שיצרנו לערבים ולחרדים, בדקנו את השינויים בשיעורי עוני נבחרים באוכלוסייה בכללותה ובתוך החברות הערבית והחרדית. את הבדיקה של השפעת השינוי במספר הילדים על שיעורי העוני חילקנו לכמה שלבים. בשלב הראשון (סימולציה 1 – הסימולציה הבסיסית) בדקנו את השינויים במדדים הנבחרים ללא תיקונים בנתוני ההכנסה של משקי-הבית שמספר הילדים שלהם שונה. בשלב השני (סימולציה 2) בדקנו את השינויים באותם מדדים כאשר מביאים בחשבון את השפעת השינוי במספר הילדים על סך ההכנסה למשק-הבית מקצבאות הילדים המשולמות על-ידי המוסד לביטוח לאומי. בשלב השלישי (סימולציה 3) שקללנו, נוסף על ההשפעה על קצבאות הילדים, גם את ההשפעה על ההכנסות מקצבת הבטחת הכנסה. בשלב הבא (סימולציה 4) הוספנו תיקון לתשלומי המיסים בתגובה על השינוי במספר נקודות הזיכוי במס הניתנות בהתאם למספר הילדים.⁶

בסימולציה האחרונה (סימולציה 5), במקום לתקן רכיבי הכנסה ספציפיים שתלויים בכלי רווחה של המדינה, תיקנו באופן ישיר את סך ההכנסה נטו של המשפחות. להבדיל מהסימולציות הקודמות, סימולציה זו משקפת גם שינוי התנהגותי כלשהו של ההורים בהקצאה של זמן לפנאי ולעבודה. התיקון שאנו עורכים מבוסס על אומד לגמישות ההכנסה למשפחה ביחס למספר הילדים. במאמר ידוע שעסק בהשפעה של ילודה על היצע העבודה של ההורים, אמדו אנגריסט ואוונס שינויים סיבתיים בהיצע העבודה של המשפחה כתוצאה מלידה של ילד נוסף, וקיבלו ירידה של כ-0.045 בלוג ההכנסה של המשפחה, כלומר, ירידה של כ-4.5% בהכנסה למשפחה

בגין ילד נוסף.⁷ אומנם, אומד זה כשלעצמו אינו משקף בהכרח התנהגות צפויה של משקי־בית ערביים וחרדיים בישראל כיום, אולם אנו השתמשנו באומד זה בסימולציה על־מנת להמחיש את סדר־הגודל של תיקון ישיר מעין זה לסך ההכנסות למשפחה, וכדי להשוותו למצב של גמישות 8.0 מחקרים כלכליים שנערכו בנושא נטו להתמקד בהשפעה של ילד נוסף על פערים מגדריים בהיצע העבודה של ההורים, או באופן ספציפי יותר – בהיצע העבודה של האם.⁹ היתרון הגלום בשימוש בתוצאות המחקר של אנגריסט ואונס הוא האומדן הישיר לשינוי הכולל בהכנסה של משפחה כתוצאה מילד נוסף.

ניתן לחשוב על הסימולציה הרביעית כבחינה מדויקת של השפעת העדפות הילודה, בהתחשב במדיניות הרווחה ובמדיניות המיסים בישראל, אך תחת הנחה של גמישות 0 של ההכנסה מעבודה ביחס למספר הילדים. הסימולציה החמישית, לעומת זאת, אינה מתחשבת במדיניות הרווחה ובמדיניות המיסים בישראל, אך מניחה גמישות שלילית מסוימת של ההכנסות מעבודה.

סיכום התוצאות של כל הסימולציות מוצג להלן בטבלה 1, ובאופן חזותי – בתרשים 4. פירוט נוסף בנוגע לסימולציות והסבר טכני של צורות החישוב מופיעים בנספח ג.

קו העוני מוגדר כמחצית חציון ההכנסה הפנויה לנפש סטנדרטית. מכיוון שכך, בסימולציה הבסיסית העלייה של קו העוני היא תוצאה מכנית של הירידה במספר הילדים, שהרי סך ההכנסות של משק־הבית נותר קבוע אך הוא מתחלק בין פחות נפשות. ברם, לעלייה של קו העוני ולעלייה שחלה בהכנסה לנפש בקרב משקי־בית ערביים וחרדיים יש השפעות מנוגדות על שיעורי העוני. מצד אחד, ככל שקו העוני עולה, משקי־בית רבים יותר נמצאים מתחתיו. מן הצד האחר, ככל שההכנסה לנפש של משקי־בית בתחתית ההתפלגות עולה, הצפיפות של משקי־הבית מתחת לקו העוני יורדת. במקרה שאנו דנים בו סביר ששיעורי העוני דווקא ירדו.¹⁰ בשלבים הבאים בניתוח הוספנו בהדרגה תיקונים להכנסות של משקי־הבית שהם תוצאות ישירות של השינוי במספר הילדים. מאחר שבאופן כללי תיקונים אלה גורעים מסך ההכנסה של משקי־הבית, ההשפעה האיכותית הצפויה של כל תיקון היא קיצוז של הירידה בשיעורי העוני ושל העלייה בקו העוני שנצפו בסימולציה הבסיסית, כפי שהתוצאות אכן מראות.

**”ההשפעה
המרכזית של
השינוי במספר
הילדים היא בעיקר
על מצבם של
משקי־בית חרדיים.
משקי־בית ערביים,
לעומת זאת,
חווים שינוי מתון
בתחולת העוני.”**

באופן כללי, וכפי שהסימולציה הבסיסית משקפת, ניתן לראות כי ההשפעה המרכזית של השינוי במספר הילדים היא בעיקר על מצבם של משקי־בית חרדיים. משקי־בית ערביים, לעומת זאת, חווים שינוי מתון בתחולת העוני. תוצאה זו נובעת ככל הנראה מכך שממדי הילודה בחברה החרדית גבוהים באופן ניכר מאלה שבחברה הערבית ומאלה שבשאר האוכלוסייה, ולכן התגובה בשיעורי העוני אצלה חזקה למדי, ואולי אף ממעטת את התגובה הנצפית של משקי־בית ערביים על השינוי במספר ילדיהם. תוצאה זו נובעת בוודאי גם מהבדלים בין התפלגויות ההכנסות של משפחות ערביות ומשפחות חרדיות.¹¹

טבלה 1: מדדי עוני נבחרים מחושבים לנתוני המדגם ולחמש הסימולציות*

תחולת העוני בקרב משקי-בית ערביים (אחוזים)	תחולת העוני בקרב משקי-בית חרדיים (אחוזים)	תחולת העוני בקרב ילדים (אחוזים)	תחולת העוני בקרב פרטים (אחוזים)	תחולת העוני בקרב משקי-בית (אחוזים)	קו העוני (בש"ח)	
51.4	44.9	30.6	21.9	18.9	2,567.3	נתוני הביטוח הלאומי ממוצע (2015–2016)
50.8	43.6	30.0	21.4	18.4	2,551.0	נתוני מדגם**
45.7	25.5	21.4	17.5	17.0	2,613.6	סימולציה 1 (בסיסית, ללא התאמות הכנסה)
-5.2	-18.1	-8.5	-3.9	-1.4	62.6	הפרש מנתוני המדגם
47.0	28.0	21.8	17.8	17.3	2,606.9	סימולציה 2 (התאמת קצבאות ילדים)
-3.8	-15.6	-8.2	-3.6	-1.1	56.0	הפרש מנתוני המדגם
47.4	28.0	21.9	17.9	17.3	2,606.4	סימולציה 3 (התאמת קצבאות ילדים והבטחת הכנסה)
-3.5	-15.6	-8.1	-3.5	-1.0	55.5	הפרש מנתוני המדגם
48.4	30.1	22.5	18.2	17.5	2,585.9	סימולציה 4 (התאמת קצבאות ילדים, הבטחת הכנסה ותשלומי מס)
-2.5	-13.6	-7.4	-3.2	-0.9	34.9	הפרש מנתוני המדגם
44.0	22.6	21.1	17.3	17.0	2,674.7	סימולציה 5 (התאמה ישירה של ההכנסה נטו למשפחה)
-7.3	-22.3	-9.5	-4.6	-1.8	107.5	הפרש מנתוני הביטוח הלאומי

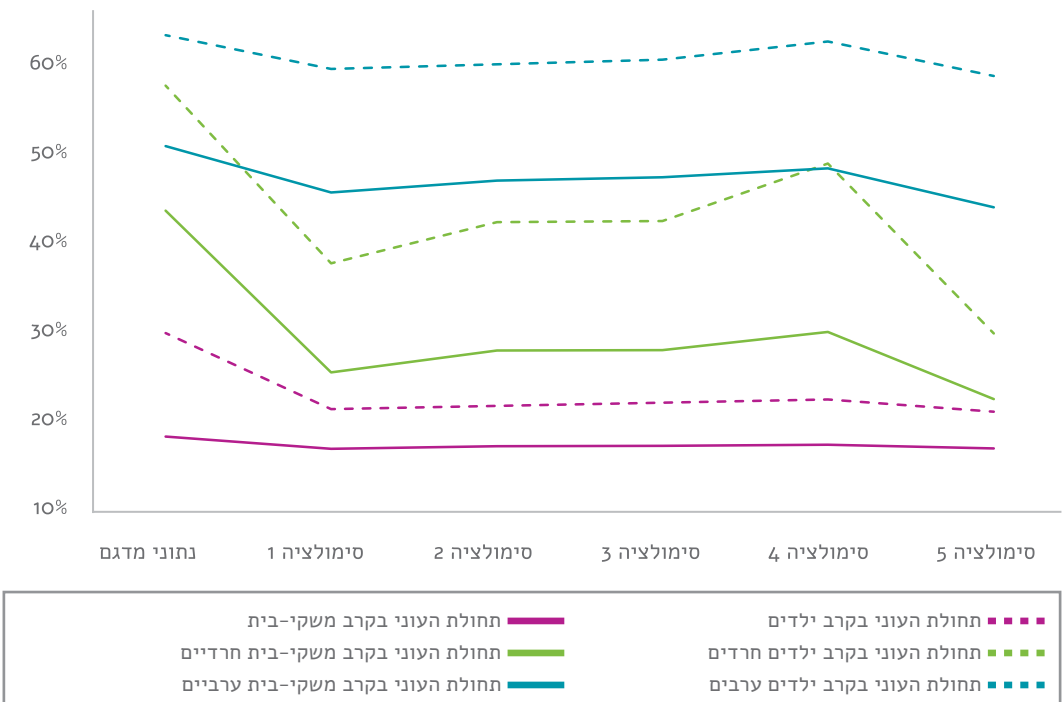
* עיבוד של פורום קהלת לכלכלה לנתונים של סקרי ההוצאות של משקי-הבית לשנים 2015 ו-2016 שערך הלמ"ס. גדלים נומינליים בסקר 2015 מותאמים לשנת 2016 (ראו הערה בתרשים 1). מאחר שבתהליך ההתאמה מעורבת רנדומיזציה של תצפיות דומות (ראו בנספח א), האומדים בטבלה הם ממוצעים של 100 הרצות של אלגוריתם ההתאמה. סטיות-התקן של ממוצעי האומדים בין ההרצות לא עלו על 6.6 עשיריות האחוז, והיו בממוצע 2.8 עשיריות האחוז.

** השכר נטו בסימולציות 1–4 מנוכה מתשלומי מיסים מחושבים (ראו הערה 6).

במבט על חתכים של כלל האוכלוסייה, הירידה החזקה ביותר בתחלות העוני היא בקרב ילדים, לאחר־מכן בקרב פרטים, ובאופן המתון ביותר בקרב משקי־בית. כמובן, מגמה זו הולמת את הפרופורציות של החברות הערבית והחרדית בחתכים אלה (ראו תרשים 1).

שלוש הסימולציות הבאות (2–4) ממחישות את השפעתם של כלי רווחה שונים הניתנים למשפחות בגין ילדים. ברמה מצרפית ניתן לראות כי רוב השינויים השוליים בשיעורי העוני באוכלוסייה אינם עולים על 3 עשיריות האחוז כתוצאה מהתאמה של הטבות בגין ילדים. מהטבלה עולה שהשינוי בהכנסה מקצבאות ילדים מביא לירידה רוחבית בשיעורי העוני של משקי־בית, של פרטים ושל ילדים, בעוד שהשינוי בהטבות מס מביא לירידה ממוקדת בשיעור העוני של ילדים. בפועל ההשפעה הצפויה של השינויים בקצבאות ילדים ובנקודות זיכוי למס הכנסה אכן משתקפת בתוצאות, אולם השינוי בקצבת הבטחת הכנסה אינו משתקף כמעט כלל (אולי בשל מיעוט תצפיות).¹²

תרשים 4: תחולות עוני של משקי־בית ושל ילדים לנתוני המדגם ולחמש הסימולציות*

* עיבוד של פורום קהלת לכלכלה לנתונים של סקרי ההוצאות של משקי־הבית לשנים 2015 ו־2016 שערך הלמ"ס. גדלים נומינליים בסקר 2015 מותאמים לשנת 2016 (ראו הערה בתרשים 1). מאחר שבתהליך ההתאמה מעורבת רנדומיזציה של תצפיות דומות (ראו בנספח א), האומדים בטבלה הם ממוצעים של 100 הרצות של אלגוריתם ההתאמה. סטיות־התקן של ממוצעי האומדים בין הרצות לא עלו על 6.6 עשיריות האחוז, והיו בממוצע 1.5 עשיריות האחוז. השכר נטו בסימולציות 1–4 מנוכה מתשלומי מיסים מחושבים (ראו הערה 6).

**"נמצא כי במקביל
לעלייה בקו
העוני חלה ירידה
בתחולת העוני
בקרב משפחות,
בקרב פרטים
ובקרב ילדים
באוכלוסייה כולה,
וכן בקרב
משקי־בית
ערביים ובמשקי־
בית חרדיים,
כתוצאה מהשינוי
במספר הילדים."**

נוסף על כך, מתוצאות ארבע הסימולציות הראשונות עולה כי קצבת ילדים משפיעה יותר מכל על משקי־בית חרדיים (והם אלה שמניעים את רוב ההשפעה על שיעור העוני של ילדים באוכלוסייה). משמעות הדבר היא שאחרי השינוי בהעדפות הילודה, ההכנסה לנפש של משפחות חרדיות רבות קרובה לקו העוני עד כדי ההפרש הצפוי בקצבת הילדים (אשר במקרה זה נע בין 75 ל-360 שקלים בחודש), מה שאין כן בנוגע למשקי־בית אחרים, אשר צפופים פחות סביב קו העוני עבור מספר הילדים המותאם. כמו־כן, שיעורי העוני הגבוהים בחברה הערבית די חסינים הן לשינוי במספר הילדים והן להתאמות ההכנסה בשלוש הסימולציות האחרונות. תופעה זו ממחישה את חריפותו של המחסור הכלכלי החומרי בקרב האוכלוסייה הערבית, לפני ואחרי השינוי במספר הילדים, וזאת על־אף ההטבות הניתנות למשפחות בגין ילדים.

הסימולציה החמישית משקפת את היקפי השינויים בתחולת העוני בכל החתכים כאשר סך ההכנסות נטו של משקי־בית ערביים וחרדיים מותאמות באופן ישיר על בסיס האומד לגמישות שהוצג לעיל: עלייה של כ־4.5% בהכנסה למשפחה עבור החסרה של כל ילד. בסימולציה זו השינויים הנצפים בשיעורי העוני חזקים יותר, אך עולים עדיין בקנה אחד עם הפרשנויות שהוצגו לעיל. בסימולציה 5, היקף הירידה בתחולת העוני של משקי־בית ערביים שווה לכשליש מהיקף הירידה בתחולת העוני של משקי־בית חרדיים. זאת, לעומת כ־18% בסימולציה 4. עובדה זו מצביעה על כך שיתכן שמשקי־בית ערביים יגיבו בצורה חזקה מעט יותר על שינוי במספר הילדים אם אכן גמישות ההכנסה מעבודה של משפחות ביחס למספר הילדים קטנה מ־50. עם זאת, תגובה כזו תשפיע על תחולת העוני בחברה הערבית בהיקף נמוך יותר בהשוואה להשפעה הצפויה על תחולת העוני של החברה החרדית.

היה אפשר לחשוב שתוצאות אלה נובעות מהבדלים ספציפיים במבנה התפלגות ההכנסות סביב קו העוני המקובל, ולכן בדקנו בקבוצת סימולציות נוספת (כמבחן רגישות) כיצד שיעורי העוני משתנים כאשר אנו מגדירים את קו העוני כשליש חציון ההכנסה הפנויה (בהגדרה זו שיעורי העוני עומדים על כמחצית משיעורי העוני בהגדרה המקובלת). תוצאות מבחן הרגישות מפורטות בנספח ד. ככלל, התוצאות שהתקבלו בקבוצת הסימולציות הנוספת היו דומות מבחינה איכותית לאלה שהתקבלו בקבוצת הסימולציות הקודמת. תוצאות שונות ומעניינות במבחן הרגישות באו לידי ביטוי בכך שקצבאות הילדים החזויות הביאו לשינוי ממוקד יותר בשיעורי העוני של פרטים ושל ילדים, ושהשינויים בהטבות המס

**”התוצאה
המתקבלת
בסימולציות
– ירידה חדה
בשיעורי העוני
של ילדים – אינה
תוצאה טריוויאלית
של הקטנת מספר
הילדים בחברה
הערבית ובמגזר
החרדי. זאת,
מכיוון ששיעורי
העוני מתייחסים
לאחוז היחסי
של העניים, ולא
למספר המוחלט.”**

השפיעו פחות על שיעורי העוני ברמות ההכנסה הרלוונטיות. בנוסף, באזור הנמוך יותר של התפלגות ההכנסות ישנה השפעה רבה יותר לשינויים בקצבת הבטחת הכנסה.

לבסוף, נמצא כי במקביל לעלייה בקו העוני חלה ירידה בתחולת העוני בקרב משפחות, בקרב פרטים ובקרב ילדים באוכלוסייה כולה, וכן בקרב משקי-בית ערביים ובמשקי-בית חרדיים, כתוצאה מהשינוי במספר הילדים. בפרט, גודלי השינויים בשיעורי העוני באוכלוסייה משקפים בעיקר את משקלן של החברות הערבית והחרדית בכל חתך (משקי-בית, פרטים וילדים). ההכנסה הפנויה של מספר לא-מבוטל של משפחות חרדיות וערביות, שהייתה נמוכה מקו העוני לפני התאמת העדפות הילודה, מתקרבת אחרי ההתאמה לחציון ההכנסה הפנויה לנפש סטנדרטית. עם זאת, התוצאות משקפות חסינות יחסית של שיעורי העוני בחברה הערבית בארבע הסימולציות הראשונות, והשפעה חלשה בהשוואה לזו שנרשמה בחברה החרדית בסימולציה החמישית. משמעות הדבר היא שהעדפות הילודה של חרדים מהוות גורם מהותי בקביעת תחולת העוני, בעיקר של פרטים ושל ילדים, באוכלוסייה בכללותה ובחברה החרדית בפרט; אולם העדפות הילודה בחברה הערבית הן גורם בעל השפעה מתונה יותר על שיעורי העוני.¹³ חשוב להדגיש כי התוצאה המתקבלת בסימולציות – ירידה חדה בשיעורי העוני של ילדים – אינה תוצאה טריוויאלית של הקטנת מספר הילדים בחברה הערבית ובמגזר החרדי. זאת, מכיוון ששיעורי העוני מתייחסים לאחוז היחסי של העניים, ולא למספר המוחלט. למעשה, המספר המוחלט של ילדים עניים יורד פעמיים: פעם אחת כתוצאה מהירידה בילודה ופעם נוספת כתוצאה מירידה באחוז הילדים הגדלים במשקי-בית עניים.

נדבך נוסף של הסימולציות שערכנו הוא השינוי במדד ג'יני לאי-שוויון בהכנסות ביחס לשנים האחרונות בארץ.¹⁴ מדד ג'יני עבור ההכנסה הפנויה לנפש סטנדרטית נמצא במגמת ירידה החל בשנת 2006, וירד בתוך עשור בכ-9.3%¹⁵ סימולציות 4 ו-5 מנבאות ירידה של כ-6% נוספים במדד ג'יני לשנת 2016 כתוצאה מהשינוי בהעדפות הילודה.¹⁶

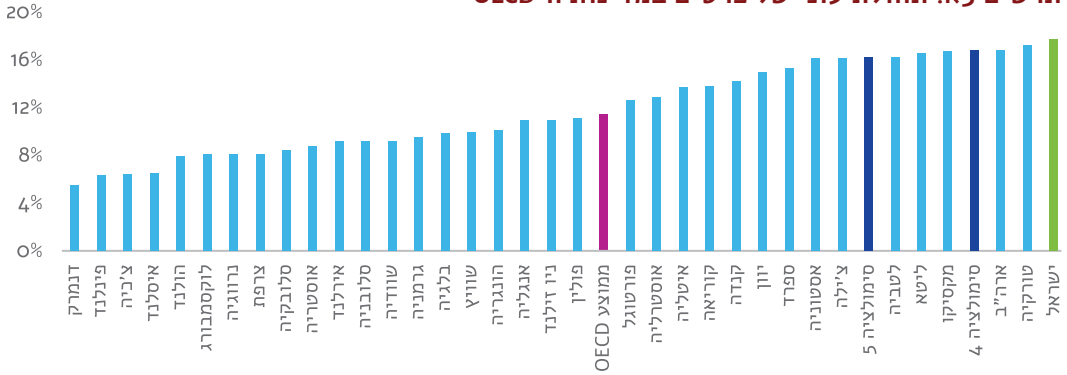
לבסוף, חשוב להדגיש כי הסימולציות המוצגות במחקר בודקות רק השפעות לטווח קצר. ייתכן שההשפעות על שיעורי העוני בטווח הארוך (ההשפעות הבין-דוריות) יהיו חזקות אף יותר – למשל, אם ירידה בילודה מובילה ליכולת משפחתית להשקיע יותר בהון האנושי של כל אחד מהילדים.

ד. השוואה בין-לאומית

היבט נוסף בניתוח תוצאות הסימולציות הוא היקף ההשפעה של שינוי בהעדפות הילודה על מדד העוני בישראל בהשוואה בין-לאומית. מצבה של ישראל מבחינת תחולת העוני ביחס למדינות אחרות נראה גרוע למדי (ראו תרשימים 5א ו-5ב). כפי שפורסם בדוחות העוני האחרונים (לשנים 2016 ו-2017), בישראל תחולת העוני של פרטים היא הגבוהה ביותר מבין מדינות ה-OECD, ותחולת העוני של ילדים היא השנייה בגובהה אחרי טורקיה.¹⁷ בשנת 2016 נרשם אומנם שיפור בתחולת העוני לפי הכנסה פנויה, עם ירידה של כנקודת אחוז שלמה משנת 2015, אולם ישראל עודנה סמן קיצוני לתחולת העוני בקרב מדינות ה-OECD. מעניין אפוא לבדוק את ההשפעה של שינוי בהעדפות הילודה של ערבים וחרדים גם בהשוואה בין-לאומית. תרשים 5ג מרָץ את נתוני תחולת העוני של פרטים ושל ילדים במדגם (סקרי הוצאות לשנים 2015–2016) לפי מתודולוגיית החישוב של ה-OECD ועבור הסימולציות 4 ו-5.

תרשים 5א: תחולת עוני של פרטים במדינות ה-OECD*

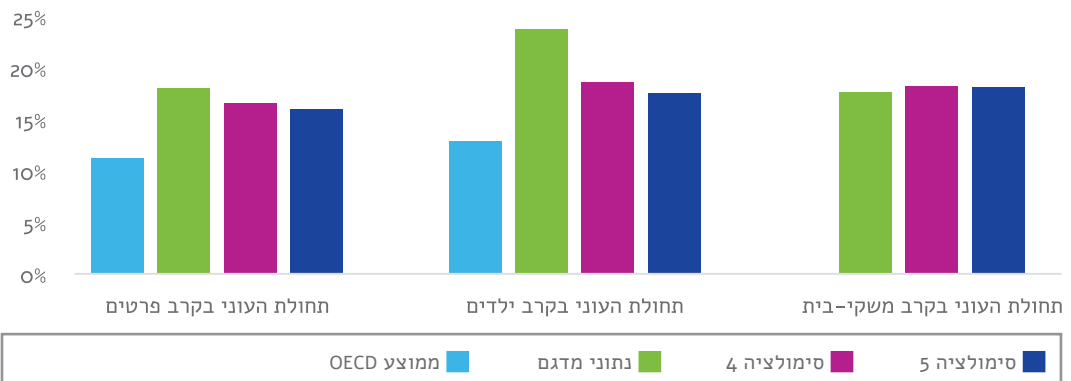
* עיבוד של פורום קהלת לכלכלה לנתוני ה-OECD. הנתונים המוצגים הם העדכניים ביותר שזמינים לגבי כל מדינה (נכון לנובמבר 2018).

תרשים 5ב: תחולת עוני של ילדים במדינות ה-OECD*

* עיבוד של פורום קהלת לכלכלה לנתוני ה-OECD. הנתונים המוצגים הם העדכניים ביותר שזמינים לגבי כל מדינה (נכון לנובמבר 2018).

תרשים 5ג: תחולת עוני של פרטים ושל ילדים – ישראל ביחס לממוצע ה-OECD*

* עיבוד של פורום קהלת לכלכלה לנתוני ה-OECD ולנתונים של סקרי ההוצאות של משקי-הבית לשנים 2015 ו-2016 שערך הלמ"ס. גדלים נומינליים בסקר 2015 מותאמים לשנת 2016 (ראו הערה בתרשים 1). ממוצע מדינות ה-OECD מחושב לפי הנתונים העדכניים שהיו זמינים לגבי כל מדינה נכון לנובמבר 2018. בפרסומי ה-OECD לא נהוג לחשב את תחולת העוני של משקי-בית, ולכן ממוצע ה-OECD בקטגוריה זאת חסר.

**”תוצאות
הסימולציות
בהשוואה בין-
לאומית מצביעות
אומנם על ירידות
משמעותיות
בתחולת העוני
של פרטים ובזו
של ילדים, אך
גם לאחר
השינוי התיאורטי
במספר הילדים
ישראל רחוקה
למדי מממוצע
ה-OECD.”**

תוצאות הסימולציות בהשוואה בין-לאומית מצביעות אומנם על ירידות משמעותיות בתחולת העוני של פרטים ובזו של ילדים, אך גם לאחר השינוי התיאורטי במספר הילדים ישראל רחוקה למדי מממוצע ה-OECD. בקטגוריה של תחולת העוני של פרטים שיעור העוני בישראל יורד מהמקום הראשון לסביבת המקום הרביעי ב-OECD,¹⁸ ובקטגוריה של תחולת העוני של ילדים שיעור העוני בישראל יורד מהמקום השני לסביבת המקום השמיני ב-OECD. כלומר, נרשם שיפור משמעותי בתחולת העוני, בעיקר בזו של ילדים, אולם שיפור זה אחראי רק לחלק מהפער בין שיעורי העוני בישראל לבין ממוצע ה-OECD: על-פי סימולציה 4 – כ-14% במקרה של פרטים וכ-40% במקרה של ילדים; ועל-פי סימולציה 5 – כ-18% במקרה של פרטים וכ-48% במקרה של ילדים. עם זאת, יש לציין כי גם בהינתן ילודה מצומצמת יותר בקרב ערבים וחרדים, מספר הילדים הממוצע בישראל גבוה באופן משמעותי מזה שבמדינות אחרות ב-OECD, ועשוי להסביר את התוצאות האלה במידה מסוימת.

תוצאה מעניינת נוספת היא שתחולת העוני של משקי-בית על-פי שיטת ה-OECD עולה מעט כתוצאה מהשינוי בהעדפות הילודה של ערבים ושל חרדים, בניגוד לתוצאות שמתקבלות על-פי שיטת החישוב הנהוגה בארץ, שלפיהן תחולת העוני יורדת בכל חתכי האוכלוסייה ובכל הסימולציות.¹⁹

ביחס לרמת אי־השוויון בהשוואה בין־לאומית, על־פי נתוני ה־OECD ישראל מדורגת במקום התשיעי לפי מדד ג'יני על בסיס הכנסה פנויה (ראו תרשים 6).²⁰ בפרט, מדד ג'יני בישראל בשנת 2016 היה גבוה מממוצע ה־OECD בכ־9.3%. תמונה זו משתנה באופן מהותי בתוצאות הסימולציות 4 ו־5, שבהן ישראל מתמקמת בסביבת המקום הארבעה־עשר ב־OECD.²¹ על־פי חישובינו, מדד ג'יני הנמדד בסימולציה 4 גבוה בכ־6.7% מממוצע ה־OECD, ובסימולציה 5 הוא גבוה ממנו בכ־0.5% בלבד.

תרשים 6: מדד ג'יני על בסיס הכנסה פנויה לנפש תקנית במדינות ה־OECD*

* עיבוד של פורום קהלת לכלכלה לנתוני ה־OECD. הנתונים המוצגים הם העדכניים ביותר שזמינים לגבי כל מדינה (נכון לנובמבר 2018).

ה. סיכום

בעבודה זו בחנו באמצעות סימולציה את הקשר שבין מספר הילדים למשפחה לבין שיעורי העוני ואת השלכותיו. בפרט, בדקנו כיצד שיעורי העוני בישראל בכללותה, ובחברות החרדית והערבית בפרט, היו משתנים אילו העדפות הילודה בחברות החרדית והערבית היו דומות להעדפות הילודה של שאר האוכלוסייה בישראל. נמצא ששיעורי העוני בקרב משקי-הבית בכלל האוכלוסייה בישראל היו פוחתים ב־5% ויותר, ובקרב הילדים בישראל ב־25% ויותר. יתר על כן, ההשפעה על שיעורי העוני במגזר החרדי הייתה דרמטית במיוחד. מבדיקתנו עולה כי בעוד העדפות הילודה של חרדים מהוות גורם מהותי המשפיע על תחולת העוני באוכלוסייה כולה ובתוך החברה החרדית בפרט, להעדפות הילודה בחברה הערבית יש השפעה מתונה יותר על מדדי העוני ואי־השוויון.

טבלה 2: השינוי בתחולת העוני באוכלוסיות שונות כתוצאה מירידה בילודה בקרב האוכלוסייה הערבית ובקרב המגזר החרדי

מגזר חרדי		חברה ערבית		כלל האוכלוסייה			
ילדים	משקי־בית	ילדים	משקי־בית	ילדים	פרטים	משקי־בית	
-15%	-31%	-1%	-5%	-25%	-15%	-5%	סימולציה 4
-48%	-48%	-7%	-13%	-29%	-19%	-7%	סימולציה 5

”המדיניות

החברתית-

הכלכלית כיום

מתעלמת בדרך-

כלל מהמשמעות

הרחבה יותר של

רווחה, שדווקא

על-פיה יש

לגזור אם נכון

לסבסד קבוצות

אוכלוסייה

מסוימות על-

חשבון קבוצות

אחרות.”

שיפור משמעותי נרשם גם בהשוואה בין-לאומית של שיעורי העוני, בעיקר של ילדים. הפער בין שיעורי העוני בישראל לבין ממוצע ה-OECD יורד (כתלות בסימולציה) בכ-14%-24% לגבי פרטים ובכ-42%-53% לגבי ילדים.

נוסף על כך, הקיטון במספר הילדים מוביל לירידה במדד ג'יני לאי-שוויון בהכנסה הפנויה בישראל, עד כדי כך שבדירוג מדינות ה-OECD לפי מדד זה ישראל עוברת מהמקום התשיעי למקום השלושה-עשר או השמונה-עשר (כתלות בסימולציה); קרוב מאוד לחציון של מדינות ה-OECD).

כיצד אם כן יש לפרש את ההשלכות של בחירת המשפחה להביא ילד נוסף לעולם על רווחתו של משק-הבית? ”רווחה” היא מושג רחב ורב-ממדי. תוספת של כל ילד למשפחה גורמת אומנם לירידה ברמת החיים החומרית, ולפיכך לפגיעה ברווחתה, אך מכיוון שמשפחה יכולה לבחור להביא פחות ילדים לעולם, סביר שהבחירה במספר ילדים גדול משקפת עלייה ברווחתה. כלומר, משפחה עשויה לעבור ממצב שבו היא אינה ענייה למצב שבו היא ענייה ואף-על-פי-כן להגדיל את רמת הרווחה שלה. לכן מדדים גבוהים של עוני ושל אי-שוויון שמתקבלים בעקבות בחירות של משפחות להוליד ילדים רבים על-חשבון רמת חייהן החומרית עלולים לשקף תמונה מעוותת של פערים ברווחה.

המדיניות החברתית-הכלכלית כיום מתעלמת בדרך-כלל מהמשמעות הרחבה יותר של רווחה, שדווקא על-פיה יש לגזור אם נכון לסבסד קבוצות אוכלוסייה מסוימות על-חשבון קבוצות אחרות. שימוש במדדים פשוטים ובהירים, כגון תחולת העוני, מסייע בהשוואות הנוגעות בהכנסה הפנויה או הכלכלית או בתצרוכת, אך אינו מאפשר להשוות בין רמת הרווחה של פרטים שונים או של משפחות שונות. על-מנת לפצות על כך, חיוני להבין תחילה אילו גורמים משפיעים על רווחה, בין באופן ישיר ובין באופן עקיף דרך המדדים הללו. בשלב השני יש לכמת עד כמה שניתן את סך ההשפעה של גורמים אלה על הרווחה, על-מנת לגבש מתווה מדיניות הולם. משימה זו מורכבת בהרבה ממדידה של שיעורי העוני או של מדדי ג'יני. להבחנה הנעשית כאן – בין רמת החיים החומרית לבין רמת הרווחה של המשפחה (הכוללת משתנים רבים נוספים, כולל גודל המשפחה) – יש אפוא משמעות רבה בנוגע להבנה של פערים חברתיים ובנוגע לקביעת מדיניות ממשלתית.²²

נספח א: פירוט טכני של תהליך ההתאמה של העדפות הילודה

מטרת תהליך ההתאמה שהשתמשנו בו הייתה לקרב את התפלגות הילודה של קבוצה אחת (קבוצת התיאום) אל התפלגות הילודה של קבוצה אחרת (קבוצת היעד) תוך שימוש ביחידות בדידות של ילדים למשפחה והתחשבות בגילי ההורים. כוונתנו ב"התפלגות ילודה" היא למספר הילדים למשפחה ולגיליהם בהינתן גילי ההורים. נציין כי את גילי ההורים אנו מייצגים בעזרת ממוצע גיליהם. לשם תהליך ההתאמה נדרש אפוא מידע ברמת הזיהוי החברתי (חרדי, ערבי, אחר) וברמת המשפחה – מספר ההורים, מספר הילדים והגילים של בולם.

בסיס הנתונים שלנו הוא סקרי ההוצאות של הלמ"ס. בסקרים אלה פרטים מקובצים למשקי-בית. משק-בית מוגדר כקבוצת פרטים אשר חיה תחת קורת-גג משותפת ומתקיימת על בסיס תקציב משותף למזון. הגדרה זו אינה תואמת את ההגדרה של משפחה. לפיכך, כשלב מקדים לתהליך, זיהינו את כל המשפחות הגרעיניות במדגם. משפחה גרעינית הוגדרה כאישה בגיל 18 ומעלה, בן-זוג (אם יש) וילדים מתחת לגיל 18 (אם יש). ראשית סימנו לפיכך את כל הנשים בגיל 18 ומעלה. על בסיס המשתנים "מצב משפחתי" ו"מספר ילדים לאם" זיהינו את בן-זוגה (אם קיים) ואת ילדיה. במקרים המעטים שבהם הזיהוי לא היה מיידי (למשל, שתי משפחות שמתגוררות יחדיו ולא ברור מי מהילדים שייך לאיזו אם ואיזו אישה נשואה לאיזה גבר) שייכנו את הפרטים למשפחות באופן אקראי.

אוכלוסיות המדגם מוגדרות על-פי דיווח סובייקטיבי. לכן חרדי מוגדר כפרט מלאום יהודי שדיווח כי רמת דתיותו היא "חרדי". ערבי מוגדר כפרט מלאום ערבי. יהודי לא-חרדי מוגדר אפוא כלא-ערבי ולא-חרדי על-פי שתי ההגדרות לעיל.

לאחר שזיהינו את כל המשפחות הגרעיניות במדגם וסיווגנו אותן לפי קבוצות אוכלוסייה, פנינו לתהליך ההתאמה עצמו. עבור כל קבוצת גיל של ההורים סידרנו את כל המשפחות בקבוצת התיאום לפי מספר ילדיהן, וכך גם את כל המשפחות בקבוצת היעד. משפחות עם מספר ילדים זהה סודרו באופן אקראי. החלפנו את מספר הילדים של כל משפחה בקבוצת התיאום כך ששיעור המשפחות עם מספר ילדים מסוים בקבוצת התיאום יהיה דומה לשיעור המשפחות עם אותו מספר ילדים בקבוצת היעד. נציין שרוב המשפחות שכמות ילדיהן שונתה נותרו עם פחות ילדים בסוף הפרוצדורה, אולם חלקן דווקא נותרו עם יותר.

לאחר שהתאמנו את מספר הילדים, פנינו להתאמת גיליהם. התאמת הגילים נעשתה באופן אנלוגי להתאמת המספרים, כאשר את התאמת הגילים ערכנו בנפרד לכל קבוצת גיל של ההורים וגם לכל מספר של ילדים למשפחה. בפרט, התאמת גילי הילדים מבוססת על שני אלמנטים מרכזיים: גיל הילד הבכור והעדפות ההורים לפיזור הילדים על-פני זמן (הבחירה בעיתוי שבו מביאים ילד ביחס לילד הקודם). בטכניקה זוהי לזו שבה השתמשנו להתאמת כמות הילדים, התאמנו את גיל הילד הראשון של כל משפחה, ובנוסף התאמנו לכל משפחה את סטיית התקן של הפרש הגילאים מגיל הילד הבכור (מדד לפיזור הילדים). סטיות התקן שהותאמו היו מתוך אלו שכבר קיימות בקרב משפחות עם הורים בגיל הנתון ועם כמות הילדים הנתונה מקבוצת הלא-חרדים ולא-ערבים. לבסוף, לכל רמת פיזור, שידכנו בין פרופיל גילאים של משפחה לא-חרדית לא-ערבית לילדיהן של משפחות ערביות וחרדיות רלוונטיות. למשפחות ערביות וחרדיות שקיבלו כמות גדולה יותר של ילדים בתהליך ההתאמה, שודך הפרופיל החציוני של גיל הילד הבכור ופיזור הילדים החציוני הרלוונטי. בנוסף, על-מנת לתקן שגיאות מועטות של גילים שליליים שהתקבלו, התאמנו לתצפיות אלו גיל מינימלי – גיל 0-4.

טבלה 3 להלן מרכזת תוצאות מפורטות (בנוגע למספרי הילדים) של תהליך ההתאמה שערכנו עבור משפחות בסקרי ההוצאות לשנים 2015 ו-2016.

טבלה 3: מספר ילדים לפי ממוצע גילי ההורים וקבוצת אוכלוסייה

טבלה 3: מספר ילדים לפי ממוצע גילי ההורים וקבוצת אוכלוסייה																	
סדרהכל	+85	84-80	79-75	74-71	70-68	67-66	65-63	62-61	60-55	54-50	49-45	44-40	39-35	34-30	29-25	24-18	גיל ההורים
אוכלוסייה ללא חרדים וללא ערבים	0.73	0.01	0.00	0.01	0.01	0.02	0.05	0.10	0.29	0.75	1.68	2.17	1.89	1.10	0.38	0.02	ממוצע
	1.18	0.19	0.00	0.09	0.10	0.18	0.26	0.36	0.62	0.92	1.29	1.38	1.34	1.18	0.78	0.15	מסגרות חינוך
	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	2	2	2	1	0	0	חציון
	15,544	401	452	703	613	868	747	704	1,199	1,173	1,299	1,486	1,419	1,246	896	1,700	מספרות במדגם
ערבים	1.30	0.02	0.00	0.00	0.10	0.00	0.07	0.19	0.56	1.11	2.14	3.01	2.80	1.88	1.00	0.04	ממוצע
	1.63	0.16	0.00	0.00	0.45	0.00	0.48	0.85	0.95	1.31	1.67	1.74	1.46	1.29	1.20	0.30	מסגרות חינוך
	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	2	3	3	2	1	0	חציון
	3,391	40	45	74	100	87	86	108	130	303	382	354	328	254	219	622	מספרות במדגם
חרדים	2.43	0.00	0.00	0.00	0.00	0.16	0.12	0.51	1.42	2.43	4.15	5.42	5.22	3.95	2.14	0.23	ממוצע
	2.57	0.00	0.00	0.00	0.00	0.59	0.39	0.82	1.54	1.96	2.61	2.44	2.13	1.99	1.39	0.59	מסגרות חינוך
	2	0	0	0	0	0	0	0	1	2	4	6	5	4	2	0	חציון
	1,647	9	15	27	16	33	34	48	96	101	117	149	179	241	209	338	מספרות במדגם
אחרים	0.87	0.09	0.00	0.02	0.02	0.01	0.02	0.11	0.30	0.75	1.69	2.18	1.90	1.12	0.37	0.02	ממוצע
	1.26	0.46	0.00	0.12	0.14	0.10	0.18	0.39	0.65	0.93	1.30	1.40	1.34	1.22	0.80	0.16	מסגרות חינוך
	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	2	2	2	1	0	0	חציון
	3,391	40	45	74	100	87	86	108	130	303	382	354	328	254	219	622	מספרות במדגם
חרדים	0.76	0.34	0.00	0.04	0.07	0.03	0.07	0.13	0.30	0.75	1.78	2.10	1.86	1.07	0.38	0.01	ממוצע
	1.20	0.99	0.00	0.19	0.26	0.16	0.37	0.48	0.72	1.02	1.45	1.38	1.35	1.18	0.82	0.14	מסגרות חינוך
	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2	2	2	1	0	0	חציון
	1,647	9	15	27	16	33	34	48	96	101	117	149	179	241	209	338	מספרות במדגם

נספח ב: הבדלים בהעדפות ילודה והשלכות לגבי מדיניות רווחה

בהתבסס על הקשר שבין העדפות הילודה לבין תחולת העוני בחברות הערבית והחרדית, שהצגנו וכימתנו בגוף המחקר, עולה השאלה כיצד יש להתייחס לבחירותיהן של משפחות בחברות אלה. בהינתן שמספר הילדים שמשפחה מביאה לעולם נתון לבחירתה (לפחות במידה מסוימת), ובהינתן שכל ילד נוסף שמשפחה בוחרת להוליד מגדיל במידה משמעותית את סיכוייה להימצא מתחת לקו העוני, נשאלת השאלה כיצד יש להסביר את בחירותיהן של משפחות רבות בליכך בישראל בכלל, ובחברות הערבית והחרדית בפרט, להוליד ילדים רבים.

הנחה שנראית סבירה בהקשר זה היא שכאשר משפחה בוחרת להביא ילד נוסף לעולם, היא מודעת, לפחות בקירוב, לשינוי שבחירה זו תגרום ברמת החיים החומרית של הפרטים במשפחה. כלומר, הורים מביאים בחשבון שילד נוסף הוא אדם נוסף שמשתמש במשאבים של המשפחה ואשר יש להתחלק עימו בהם. הנחה זו נהיית סבירה אף יותר ככל שמספר הילדים גדל, שכן המשפחה כבר הספיקה לחוות באופן ישיר את המשמעות של נפש נוספת בבית.

יועיל, אם כן, לערוך את הדיון על בסיס מונחים רחבים יותר של רווחה, ולא של רמת החיים החומרית בלבד. משפחות (או פרטים) מנסות למקב את רווחתן. הרווחה מושפעת מכל מיני משתנים: רמת חיים חומרית (אשר מקובל למדוד אותה על-ידי הכנסה לנפש, סטנדרטית), שעות פנאי, אופי העבודה, איכות המגורים וסביבתם, בילויים, בריאות, קשרים חברתיים, מיצב חברתי ועוד. אחד

”נשאלת השאלה איזה סוג של פערים המדינה מבקשת להקטין – האם פערים בהכנסה לנפש סטנדרטית או פערים ברמת הרווחה של המשפחות במובן הרחב? ההבדל בין שני סוגי הפערים מעמיד בסימן שאלה את ההצדקה למיסוי של משפחות מעוטות ילדים לטובת סבסוד של משפחות מרובות ילדים.”

המשתנים האלה הוא גודל המשפחה. סביר לטעון, לפחות עד מספר מסוים של ילדים, כי ילד נוסף מגדיל את רמת הרווחה של משפחה. סביר גם לטעון כי ככל שרמת החיים החומרית עולה, גם רמת הרווחה עולה. אם נצמצם את הדיון לשני הממדים האלה בלבד, אזי הנקודה העדינה היא מתי התוספת לרמת הרווחה של המשפחה הנובעת מהבחירה להוליד ילד נוסף (כתוצאה מהרחבת גודל המשפחה, על כל תרומותיה) קטנה מהגרועה ברמת הרווחה הנובעת מהירידה ברמת החיים החומרית של המשפחה. כעיקרון, כאשר משפחה תגיע לנקודה הזו, היא תבחר לא להוליד ילדים נוספים. אולם ההעדפות של כל משפחה שונות, וייתכן שמבחינת משפחות מסוימות העלייה ברמת הרווחה כתוצאה מילד עשירי במשפחה גדולה עשרת מונים מהירידה ברווחה של המשפחה כתוצאה מהפגיעה ברמת החיים החומרית שנגרמת עלידי הצטרפותו של אותו ילד.²³

הכנסה לנפש, כמו מדדים כלכליים רבים אחרים, היא מדד לרווחה שיש להתייחס אליו בעירבון מוגבל. רווחה באופן בסיסי היא מושג רחב ורב־ממדי, ולכן הערכת רמת הרווחה של משפחה או של חברה היא משימה מורכבת, וכל ניסיון מלאכותי לפשט אותה (למשל, באמצעות המושג ”עוני”) צריך להיעשות בזהירות יתרה, בוודאי ובוודאי עלידי קובעי מדיניות. אמירה זו מקבלת משנה תוקף בהתייחס בעיקר למשפחות בחברה החרדית, אך גם בחברה הערבית, אשר בוחרות להוליד מספר גדול במיוחד של ילדים תוך ידיעה שרמת ההכנסה לנפש במשפחה תרד כתוצאה מכך.

סוגיה רלוונטית מתחום המדיניות היא באיזו מידה רצוי שהמדינה תסייע למשפחות מרובות ילדים על־חשבון משפחות מעוטות ילדים?²⁴ בהנחה שהסיבה להתערבות זו של המדינה נובעת מרצון להקטין פערים (ולא, למשל, מתפיסה שלפיה למספר ילדים גדול יש השפעות חיצוניות – חיוביות או שליליות), נשאלת השאלה איזה סוג של פערים המדינה מבקשת להקטין – האם פערים בהכנסה לנפש סטנדרטית או פערים ברמת הרווחה של המשפחות במובן הרחב? ההבדל בין שני סוגי הפערים מעמיד בסימן שאלה את ההצדקה למיסוי של משפחות מעוטות ילדים לטובת סבסוד של משפחות מרובות ילדים.

נימוק אפשרי נוסף להצדקת התערבות מצד הממשלה לסייע למשפחות מרובות ילדים (למשל באמצעות קצבאות ילדים) הוא הרצון לסייע לילדים עצמם (ולא בהכרח למשק הבית כולו). זאת, מתוך מחשבה שילדים במשפחות מרובות ילדים גדלים ברווחה כלכלית פחותה בהשוואה לילדים במשפחות מעוטות ילדים, ומכיוון

שהחלטה לגבי מספר הילדים במשפחה מתקבלת על-ידי ההורים ולא על-ידי הילדים. אולם, ההחלטה כיצד להשתמש בסיוע הנוסף נתונה גם היא בידי ההורים ולא בידי הילדים, וכך עשויים הכספים הנוספים לשמש למטרות אחרות ולא בהכרח לשיפור מצבם של הילדים; ובפרט, הכספים הנוספים עשויים אף להקל על החלטה של ההורים להגדיל את מספר הילדים במשפחה על-ידי הבאת ילד נוסף לעולם, תוך הקטנת הרווחה החומרית של כל בני המשפחה הקיימים. אפילו במקרים שבהם הסיוע ניתן באמצעות מימון שירותים המוענקים לילדים עצמם ולא באמצעות העברות כספיות, יכולים ההורים (המעוניינים בכך) לקזז את הסיוע הנוסף הניתן לילדיהם מתקציבים ציבוריים מסך עלות הילדים הפרטית של משפחתם ולהפנות את הסכום שקוזז למטרות אחרות, כולל להגדלת מספר הילדים.

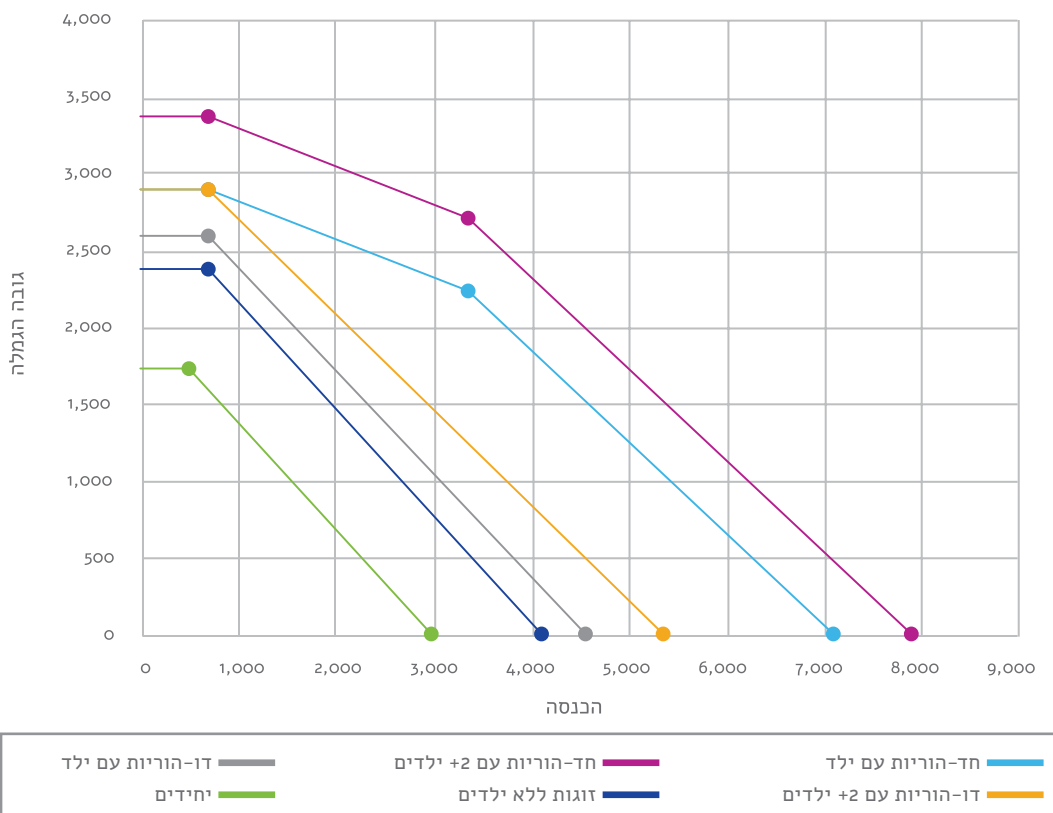

נספח ג: אופן החישוב של משתני ההכנסה המותאמים בסימולציות השונות

בסימולציה 2 יצרנו ערך חזוי של תקבולי קצבת ילדים בכל משק בית לפי מספר הילדים החזויה שקיבלנו בתהליך ההתאמה של העדפות הילודה. את הערך החזוי יצרנו בהתאם למספר הילדים החדש, על בסיס המדיניות הקיימת של המוסד לביטוח לאומי בנוגע למתן קצבאות ילדים.

בסימולציה 3 יצרנו חיזויים, נוסף על קצבאות הילדים, גם לתקבולים מקצבת הבטחת הכנסה. קצבת הבטחת הכנסה נקבעת על-ידי מבחן הכנסות, מצב משפחתי ומספר ילדים (ראו תרשים 7).

תרשים 7: גמלת הבטחת הכנסה כפונקציה של ההכנסה לפי קבוצות (גילאי 25–55), על-פי חוק הבטחת הכנסה (הסכומים נכונים לשנת 2018)

תרשים 7 מציג את המבנה הכללי של קצבת הבטחת הכנסה, מבלי להתייחס לפרטים נוספים, כגון בעלות על רכב, בעלות על דירה, ותק וכן הלאה. אם הכנסתה של משפחה נמוכה מסף קריטי מסוים (דיסריגרד), היא זכאית לקצבה בשיעור מלא. גובה הקצבה המלאה שונה לכל פרופיל של זכאים. על כל שקל נוסף של הכנסה מעבר לדיסריגרד חל קיצוז בקצבה בשיעור מסוים, עד לשלב שבו הקצבה מקוזזת במלואה. לגבי משפחות חד-הוריות, נוסף על רמת קצבה גבוהה יותר, גם אופן הקיצוז שונה, שכן הוא אינו קבוע לכל הכנסה הגבוהה מהדיסריגרד, אלא מתחלק לשני תחומים, אשר בראשון מביניהם הקיצוז נמוך מאשר בשני ומאשר במשפחות דו-הוריות. נציין כי הפרטים הנוספים הרלוונטיים לקביעת גובה הקצבה למשפחה מסוימת, והעובדה שהזיקה בין פרטים במשקי-בית אינה חופפת כאמור את הזיקה המשפחתית הרלוונטית לפי חוק הבטחת

הכנסה, יוצרים קושי בחיזוי גובה הגמלה שהייתה ניתנת למשק בית לאחר שמספר ילדיו הותאם. עלימנת להעריך בכל־זאת את מידת ההשפעה של השינוי במספר הילדים על גובה הגמלה שתקבל המשפחה, השתמשנו בהערכה מקילה: כל משק־בית בסקר סווג לפרופיל לפי גיל, מצב משפחתי ומספר ילדים, ועבור כל שינוי במספר הילדים שגרר מעבר בין פרופילים של זכאות (למשל, מזוג+2 לזוג+1) החסרנו מהגמלה המדווחת בסקר את ההפרש בין שיעורי הקצבה המלאים של הפרופילים הרלוונטיים. זוהי הערכה מקילה מכיוון שככל ששיעור הקצבה המלא גבוה יותר כן שיעור הקיצוז נמוך יותר. לפיכך, בתחום ההכנסה שמעבר לדיסריגרד מעבר בין פרופילים גורר ירידה גדולה יותר מזו שהבאנו בחשבון (בפרט עבור משפחות חד־הוריות). נוסף כי אם המעבר של משק־בית בין פרופילים הביא לידי כך שגובה הקצבה החזוי לו היה שלילי, ביטלנו את זכאותו החזויה לקצבה.

בסימולציה 4 יצרנו חיזויים לתשלומי מיסים, נוסף על החיזויים לקצבאות הילדים ולקצבאות הבטחת הכנסה. חישוב תשלומי המיסים החזויים כתוצאה מהשינוי במספר הילדים למשק־בית נעשה על בסיס נוהלי רשות המיסים לשנת 2016. ראשית חישבנו את חבות המס הבסיסית בהתאם למדרגות המס עבור הכנסות מיגיעה אישית והכנסות שאינן מיגיעה אישית. לאחר־מכן חישבנו את מספר נקודות הזיכוי שכל משפחה זכאית להן (נקודות הזיכוי שהבאנו בחשבון היו נקודות עבור אזרחות ישראלית, נקודות בגין ילדים ונקודות בגין מצב אישי, וזאת בכפוף למגבלות הזיהוי במדגם). נקודות הזיכוי בגין ילדים תלויות במידה רבה בגילי הילדים, אולם הגילים במדגם נתונים אך ורק בקבוצות. לפיכך הנחנו התפלגות גילים אחידה בתוך כל קבוצת גיל,²⁵ וחישבנו את תוחלת מספר הנקודות שמגיעה לכל הורה.

השינוי בתשלומי המיסים כתוצאה מהשינוי במספר הילדים נובע מהשינוי בזכאות של המשפחה לנקודות זיכוי ממס בגין ילדים. לכן הערך החזוי של תשלומי המיסים נקבע כהפרש שבין חבות המס הבסיסית לבין ערך נקודות הזיכוי שהמשפחה זכאית לו לאחר השינוי במספר הילדים. החישוב האחרון נעשה ברמת משק־הבית. עלימנת שהערך החזוי שמצאנו יהיה עקבי, השתמשנו בתחשיב דומה של תשלומי מיסים גם עלימנת לחשב את תשלומי המיסים לפני השינוי במספר הילדים, והשתמשנו בערכים שקיבלנו לשם חישוב ההכנסה נטו בכל ארבע הסימולציות הראשונות.

נספח ד: חישוב מדדים עבור קו עוני המוגדר כשליש חציון ההכנסה הפנויה

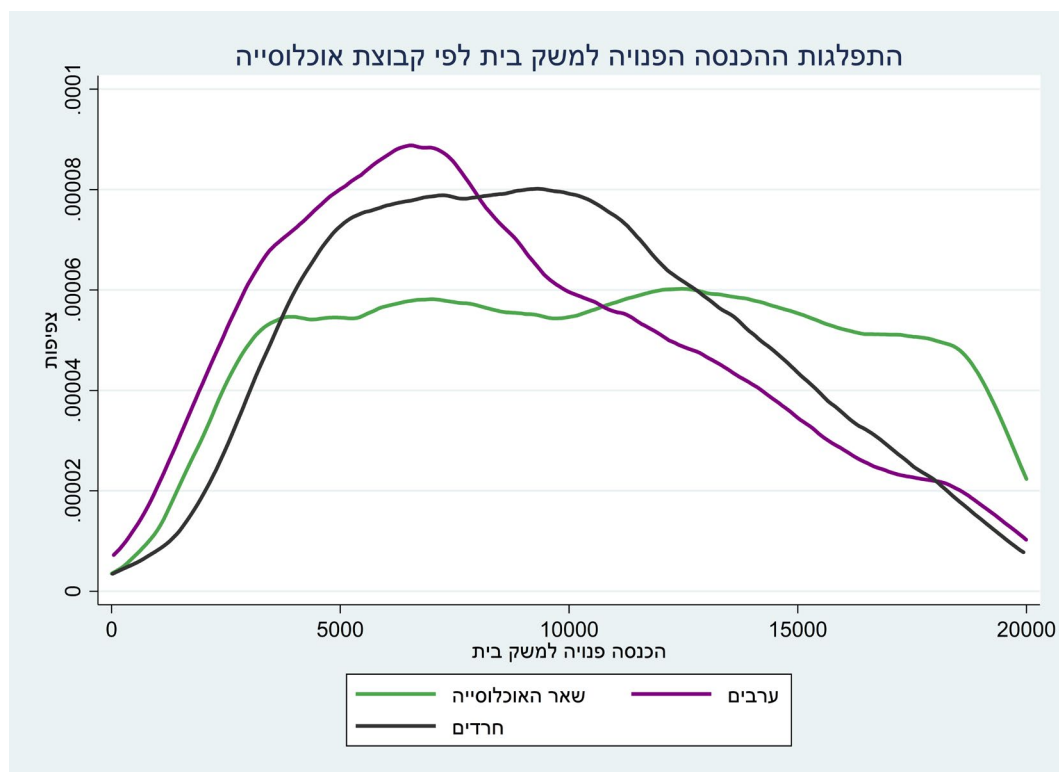
טבלה 4: מדדי עוני נבחרים מחושבים לנתוני המדגם ולחמש הסימולציות עבור קו עוני המוגדר כשליש חציון ההכנסה הפנויה*

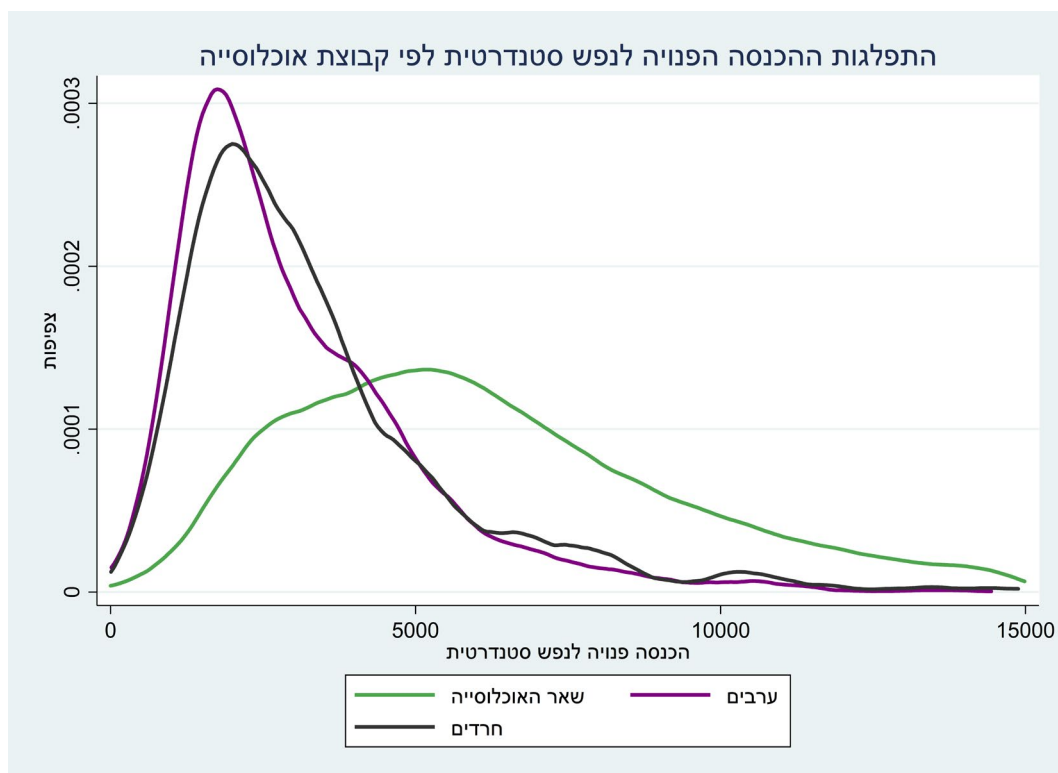
קו העוני (בש"ח)	תחולת העוני בקרב משקי-בית (אחוזים)	תחולת העוני בקרב פרטים (אחוזים)	תחולת העוני בקרב ילדים (אחוזים)	תחולת העוני בקרב משקי-בית חרדיים (אחוזים)	תחולת העוני בקרב משקי-בית ערביים (אחוזים)	
1,700.6	8.0	10.1	15.6	20.0	26.1	נתוני מדגם**
1,741.9	6.8	7.2	9.8	9.4	21.0	סימולציה 1 (בסיסית, ללא התאמות הכנסה)
41.3	-1.2	-2.9	-5.8	-10.6	-5.2	הפרש מנתוני המדגם
1,737.6	7.0	7.6	10.2	11.2	22.2	סימולציה 2 (התאמת קצבאות ילדים)
36.9	-1.0	-2.6	-5.3	-8.8	-4.0	הפרש מנתוני המדגם
1,737.2	7.2	7.7	10.5	11.4	22.9	סימולציה 3 (התאמת קצבאות ילדים והבטחת הכנסה)
36.6	-0.9	-2.4	-5.1	-8.6	-3.3	הפרש מנתוני המדגם
1,723.3	7.2	7.8	10.7	11.9	22.9	סימולציה 4 (התאמת קצבאות ילדים, הבטחת הכנסה ותשלומי מס)
22.6	-0.9	-2.3	-4.9	-8.2	-3.2	הפרש מנתוני המדגם
1,783.0	6.8	7.2	9.7	7.9	20.7	סימולציה 5 (התאמה ישירה של ההכנסה נטו למשפחה)
82.3	-1.2	-2.9	-5.8	-12.2	-5.5	הפרש מנתוני הביטוח הלאומי

* עיבוד של פורום קהלת לכלכלה לנתונים של סקרי ההוצאות של משקי-הבית לשנים 2015 ו-2016 שערך הלמ"ס. גדלים נומינליים בסקר 2015 מותאמים לשנת 2016 (ראו הערה בתרשים 1). מאחר שבתהליך ההתאמה מעורבת רנדומיזציה של תצפיות דומות (ראו בנספח א), האומדים בטבלה הם ממוצעים של 100 הרצות של אלגוריתם ההתאמה. סטיות-התקן של ממוצעי האומדים בין ההרצות לא עלו על 6.3 עשיריות האחוז, והיו בממוצע 2.5 עשיריות האחוז.

נספח ה: התפלגות ההכנסה הפנויה לפי קבוצת אוכלוסייה

* עיבוד של פורום קהלת לכלכלה לנתונים של סקרי ההוצאות של משקי הבית לשנים 2015 ו-2016 שערך הלמ"ס. גדלים נומינליים בסקר 2015 מותאמים לשנת 2016 (ראו הערה בתרשים 1). לשם בהירות, בשני התרשימים ההכנסה המזערית וההכנסה המירבית הרלוונטיות הוגבלו לשווח 0 ו-20,000 שקלים בהתאמה.

- 1 מדדי העוני בישראל, שמסמך זה מתייחס אליהם, הם מדדים יחסיים. חשוב לציין כי עוני הוא מדד שמתייחס לצורה של התפלגות ההכנסות באוכלוסייה. על-פי ההגדרה המקובלת, עני הוא מי שהכנסתו נמוכה ממחצית חציון ההכנסה באוכלוסייה. כמו כן, על-מנת לשקף את השיתוף בין פרטים בתוך תא משפחתי, התפלגות ההכנסות נמדדת על-פי ההכנסה הכוללת של המשפחה מחולקת במספר הנפשות במשפחה, תוך התחשבות ביתרונות של המשפחה לגודל (סולם שקילות). על כל פנים, נדגיש כי משפחה ענייה אינה בהכרח משפחה שאין ביכולתה לממן לחבריה מגורים, מזון, שירותי בריאות, שירותי חינוך וכן הלאה, אלא משפחה שיכולתה הכלכלית מוגבלת למדי בהשוואה למשפחות הנמצאות במרכז התפלגות ההכנסות.
- 2 כך, למשל, הוועדה למלחמה בעוני בישראל (בראשות חבר הכנסת אלי אלאלוף) הוקמה ביוזמת שר הרווחה והשירותים החברתיים מאיר כהן, בשנת 2013, כדי להמליץ על דרכים להתמודדות עם העוני ולהגברת שוויון ההזדמנויות בישראל. מטרת הוועדה הייתה להביא לידי צמצום שיעור העוני ב-50%, כך שיהיה קרוב לשיעור העוני הממוצע ב-OECD.
- 3 הממוצעים אינם מותנים במספר ילדים חיובי ממש (וכלומר, בכך שלמשפחה יש ילדים). ראו נספח א, ובפרט טבלה 3. נדגיש כי למרות מגמת ההתכנסות של פריון הילודה של נשים ערביות לזה של שאר האוכלוסייה (וראו הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה שנתון סטטיסטי לישראל 2017: 29 (2017)), הפריין של נשים ערביות עודנו גבוה מזה של האוכלוסייה היהודית-הלא-חרדית.
- 4 הנתונים וגם ההתאמות בהמשך העבודה) מתייחסים לכלל המשפחות, ללא הגבלת גיל. אולם, מכיוון שמדובר במשפחות עם ילדים מתחת לגיל 18, ממילא במשפחות שבהן ממוצע גילי ההורים גבוה מ-60 אין כמעט ילדים, ולכן ההתאמה כמעט ואינה רלוונטית לגביהן.
- 5 באופן עקרוני היה אפשר לנרמל באמצעות הגדלת העדפות הילודה בקרב הציבור הלא-חרדי והלא-ערבי, כך שיהיו זהות להעדפות של החרדים או של הערבים. אולם, על רקע הדגש המושם בהשוואות בין-לאומיות של מדדי עוני, טבעי יותר לנרמל באמצעות הפחתת העדפות הילודה של הערבים והחרדים, שהינן חריגות למדי בהשוואה למדינות המפותחות.
- 6 חבות המס של פרט נקבעת על-סמך משתנים רבים, ובמגבלת נתוני הסקרים שברשותנו וקבצים פומביים - PUF - של סקרי ההוצאות לשנים 2015 ו-2016 (א-אפשר לחשבה במדויק ברמת הפרט או ברמת המשפחה (תשלומי מיסים שמחושבים על-ידי הל"מ קיימים ברמת משק-הבית בלבד). החישוב שלנו מבוסס על נתוני ההכנסות ברוטו המדווחים בסקר ועל מדרגות המס הקבועות בחוק, תוך התחשבות בהנחות בתשלומי מיסים על בסיס נקודות הזיכוי הניתנות לאזרחי ישראל, לנשים, להורים לילדים ובהתאם למצב המשפחתי. לשם העקביות, ההכנסה נטו למשק-בית בסימולציות 4¹ מחושבת על בסיס תחשיב המיסים שלנו, ולא על בסיס תחשיב המיסים של הל"מ. כתוצאה מהשינוי בתחשיב המיסים, אומדי תחולת העוני בסימולציות שלנו נמוכים כמעט מאומדני הביטוח הלאומי, כפי שניתן לראות בטבלה 1.
- 7 Joshua D. Angrist & William N. Evans, Children and Their Parents' Labor Supply: Evidence from Exogenous Variation in Family Size, 88 AM. ECON. REV. 450, 465 (1998).
- 8 האומד של החוקרים מתייחס לאוכלוסייה שונה (ארצות-הברית של שנת 1980), ומיועד למדוד רק את ההשפעה של תוספת ילד שלישי למשפחה. כמו כן, שגיאת-החקן של האומד גדולה למדי.
- 9 לסקירת ספרות בנושא ראו Damian Clarke, Children and Their Parents: A Review of Fertility and Causality, 32 J. ECON. SURV. 518 (2018).

- 10 קו העוני משתנה כתוצאה ממשיק־יבית שההכנסה שלהם לנפש עוברת את חציון ההכנסה, ותחולת העוני משתנה כתוצאה ממשיק־יבית שההכנסה שלהם לנפש עוברת את מחצית חציון ההכנסה. משיק־יבית ערביים וחרדיים רבים באופן יחסי נמוכים יותר עם הקבוצה האחרונה. לפיכך סביר שהשינוי במספר ילדיהם ישפיע בעיקר על תנודות בתחולת העוני, ופחות על תנודות בקו העוני. כלומר, מבחינה איכותית הירידה שהתקבלה בשיעורי העוני בסימולציה הבסיסית היא סבירה.
- 11 משיק־יבית חרדיים רבים מרוכזים ברמת הכנסה המצויה מעט מתחת לקו העוני (עוני מתון), ואילו משיק־יבית ערביים רבים מרוכזים ברמת הכנסה נמוכה יותר (עוני חריף יותר). תרשימים המתארים את התפלגות ההכנסות לפי קבוצת אוכלוסייה מופיעים בנספח ה.
- 12 בבחינה מדויקת יותר של הנתונים מתגלה כי ההפרש בהכנסה לנפש כתוצאה מהתאמת ההטבות למספר הילדים החדש משתנה לפי סוג ההטבה (וייעודה) ולפי סוג האוכלוסייה. היקף הירידה בהכנסות כתוצאה משינוי בקצבאות ילדים ובהכנסות הכנסה בקרב האוכלוסייה הענייה גבוה יותר מהיקפה בקרב האוכלוסייה הלא־ענייה, ולכן הטבות אלה צריכות להשפיע על שיעורי העוני יותר מאשר על קו העוני. לעומת זאת, היקף הירידה בהכנסות כתוצאה משינוי בזיכויים במס גבוה יותר בקרב האוכלוסייה הלא־ענייה, וזו צריכה להשפיע על שיעור העוני בעיקר דרך קו העוני; מאחר שבסביבת קו העוני ישנן יותר משפחות עם כמות גדולה של ילדים ביחס למשפחות אחרות, תווזה של קו העוני שאיננה מלווה בשינויים בהכנסות של משפחות אלה מביאה לשינויים ממוקדים בשיעורי העוני של ילדים ושל פרטים.
- 13 תוצאת הנרמול של העדפות הילודה של שאר האוכלוסייה לאלה של החברה החרדית היא ששיעורי העוני של האוכלוסייה היהודית החרדית והלא־חרדית נותרים קבועים בקירוב - לא רק בקרב משיק־יבית, אלא גם בקרב פרטים וילדים. לעומת זאת, עליות דרמטיות בשיעורי העוני בחברה הערבית כתוצאה משינוי זה מובילות לעליות משמעותיות בשיעורי העוני בכלל האוכלוסייה.
- 14 גם שיעור העוני הוא למעשה מדד לא־שוויון הנגזר מהתפלגות ההכנסות באוכלוסייה.
- 15 המוסד לביטוח לאומי **ממדי העוני והפער החברתיים - דוח שנתי 2016** 24 (2017) (להלן: **דוח העוני 2016**) https://www.btl.gov.il/Publications/oni_report/Documents/oni2016.pdf
- 16 על־מנת למנוע זיהוי של פרטים מסקרי הוצאות לשנים 2015 ו־2016, ערך הלמ"ם מיצוע של הקצה העליון של נתוני ההכנסות בקבוצים הפומביים (IPUF). לפיכך אומדן של מדד ג'יני על בסיס הנתונים שברשותנו מוטה בהכרח כלפי מטה. בכל־זאת, על־מנת לבדוק את התווזה ברמת א־השוויון, בחרנו להתייחס לשינוי באחוזים במדד ג'יני בסימולציות השונות ביחס לנתוני המדגם שברשותנו, וזאת תוך הקפדה על שיטת החישוב המתאימה (המוסד לביטוח לאומי או OECD). אנו מניחים כי השינוי באחוזים שחישבנו מניב תוצאות קרובות מספיק לאלה שהיו מתקבלות עבור מדד ג'יני המבוסס על הנתונים המקוריים, ללא מיצוע הקצה העליון.
- נוסף על כך, מאחר שבתהליך ההתאמה מעורבת רנדומיזציה של תצפיות דומות (ראו בנספח א), האומדים למדד ג'יני הם ממוצעים של 100 הרצות של אלגוריתם ההתאמה. סטיות־התקן של ממוצעי האומדים בין ההרצות היו זניחות.
- 17 **דוח העוני 2017, דוח העוני 2016**, לעיל הערה 15. נעיר כבר כאן כי חישוב קו העוני בשיטת ה־OECD נעשה לפי סולם שקילות של שורש מספר הנפשות במשק־הבית, על־מנת להתחשב ביתרון משק־הבית לגודל, ומחושב לפי הכנסה ממוצעת לפרט. לתיאור מפורט עיינו **דוח העוני 2016**, עמ' 50.
- 18 כתלות בסימולציה. שינויים עד כדי שני מקומות.
- 19 תופעה זו נובעת מצירוף של שני גורמים: (1) מספר ניכר של פרטים חרדים וערבים המצויים במרכז התפלגות ההכנסות עוברים כתוצאה מהשינוי במספר הילדים את חציון ההכנסה לנפש, מה שמוביל לעלייה בקו העוני, ולפיכך גם בתחולת העוני; (2) התפלגות ההכנסות של שאר האוכלוסייה (קבוצת הלא־חרדים והלא־ערבים) צפופה למדי בסווח השינוי של קו העוני, ואף שהכנסותיהם של פרטים ערבים וחרדים רבים עולות מעל קו העוני כתוצאה מהשינוי במספר הילדים, מספר הפרטים משאר האוכלוסייה שהכנסותיהם נופלות כעת מקו העוני מוביל בסופו של דבר לקיוו השינוי בתחולת העוני, ואף לעלייה בשיעור העוני.
- הסיבה שבגללה מתקבלות תוצאות שונות (מבחינה איכותית) בהתאם לשיטות החישוב השונות נעוצה בהיקף התווזה של קו העוני. ההבדלים בין שיטות החישוב (וסולמות שקילות שונים והתפלגויות הכנסה על בסיס פרטים לעומת משיק־יבית) גורמים לכך שקו העוני על־פי חישוב ה־OECD רגיש יותר לשינוי במספר הילדים. הקפיצה בקו העוני בסימולציות השונות על־פי שיטת החישוב של ה־OECD מגדילה את ההסתברות שפרטים רבים יותר יהיו תחתיו.
- חשוב לציין כי עיקר השינוי נובע משינוי במצבם של פרטים חרדים. באופן כללי ניתן לומר כי הירידה הקיצונית במדדי העוני בחברה החרדית גוררת, על־פי שיטת החישוב של ה־OECD, עלייה במדדי העוני של שאר האוכלוסייה (ולא־ערבים לא־חרדים). בסעיף זה מומחשת באופן קיצוני עוצמת ההשפעה של השינויים בחברה החרדית על כלל האוכלוסייה.

20 נכון לנובמבר 2018.

- 21 כתלות בסימולציה. שינויים עד כדי שני מקומות. ראו הערה 16 ביחס למתודולוגיית החישוב.
- 22 להרחבה ראו נספח ב.
- 23 לניתוח מפורט ורבי־ממדי של רווחה ושל רמת חיים בקרב חרדים, בקרב ערבים ובקרב שאר האוכלוסייה, ראו ניצה (קלינר) קסיר ודמיטרי רומנוב **איכות החיים של אוכלוסיות בחברה הישראלית - מבט השוואתי** (המכון החרדי למחקרי מדיניות, מהדורה שנייה, 2018), זמין בכתובת <https://machon.org.il/wp-content/uploads/07/2018/המכון-החרדי-למחקר-מדיניות-איכות-החיים-של-אוכלוסיות-בחברה-הישראלית.pdf>
- הממצא המרכזי בספר זה הוא ש"מצבה של האוכלוסייה החרדית שונה בתכלית מהדעה הרווחת, שנשענת בעיקר על נתוני העוני הרשמיים המשרטטים קווי דמיון בין חרדים וערבים, שמהם עולה תמונה עגומה של עוני ומצוקה. יוצא אפוא שהדמיון בממד אחד של מצב כלכלי אינו ממצה את חוויית איכות החיים הרב־ממדית ואף מעוות אותה. מכאן נובעת החשיבות של הסתכלות הוליסטית על מצבן של האוכלוסיות השונות בחברה הישראלית מתוך הכרה במערכת הערכים וההעדפות שלהן..." (שם, בעמ' 17).
- 24 בסימולציות 4² מנותחות שלוש דוגמאות להתערבויות מסוג זה.
- 25 ראו https://www.cbs.gov.il/he/publications/doclib/2014/shnatonpopulation/download/sto3_o2.xls

חוברות נוספות בסדרה

סיוון תשע"ח - יוני 2018
נייר מדיניות מס' 34

אייר תשע"ז - מאי 2017
נייר מדיניות מס' 33

ניסן תשע"ז - אפריל 2017
נייר מדיניות מס' 32

אייר תשע"ח - מאי 2018
נייר מדיניות מס' 37

חשון תשע"ח - אוקטובר 2017
נייר מדיניות מס' 36

סיוון תשע"ז - יוני 2017
נייר מדיניות מס' 35

חשון תשע"ט - אוקטובר 2018
נייר מדיניות מס' 45

אב תשע"ח - אוגוסט 2018
נייר מדיניות מס' 42

סיון תשע"ח - יוני 2018
נייר מדיניות מס' 38

סיון תשע"ט - יוני 2019
נייר מדיניות מס' 50

טבת תשע"ט - דצמבר 2018
נייר מדיניות מס' 48

טבת תשע"ט - דצמבר 2018
נייר מדיניות מס' 47

פורום קהלת

פורום קהלת הוא מכון מחקר השוכן בירושלים ופועל לעיגון מעמד הקבע של ישראל במדינת הלאום של העם היהודי, לחיזוק הדמוקרטיה הישראלית, קידום חירות הפרט ועידוד יישום עקרונות השוק החופשי בישראל. הפורום איננו מפלגתי ונשען על מקורות עצמאיים פרטיים ללא מימון ישיר או עקיף ממדינת ישראל או מכל ישות מדינית אחרת. כל תוצרי הפורום מוגשים למקבלי ההחלטות ולציבור ללא תמורה.

פורום קהלת לכלכלה

פורום קהלת לכלכלה מקדם מדיניות תומכת צמיחה, תחרות וחירות, באמצעות מחקר כלכלי וחברתי והכנת וקידום הצעות מדיניות. פעילות הפורום ופרסומיו מכוונים למקבלי ההחלטות ולקהל הרחב, ומטרתם לגבש תמונה מדויקת של המציאות הכלכלית והחברתית בישראל, לאתגר תפיסות מקובלות, ולקדם שגשוג כלכלי וחברתי.

פורום קהלת (ע"ר)

רח' עם ועולמו 8

ירושלים, 9546306

טל' 02-6312720

פקס' 077-318-2028

office@kohelet.org.il

www.kohelet.org.il

ISBN 978-965-7674-63-5

9